

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта
012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Виховання гуманних почуттів старших дошкільників в ігровій діяльності»

студентки **Беспалової Євгенії Іванівни**

Науковий керівник:

канд. психол. наук., доцент Пісоцький О. П.

Рецензенти:

канд. пед. наук, доцент

Аніщук А. М.

доктор. пед. наук, професор

Турчин Т. М.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

м. Ніжин - 2020

Анотація. Тема магістерської роботи «Виховання гуманних почуттів старших дошкільників в ігровій діяльності» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи. На теоретичному рівні обґрунтована проблема виховання гуманних почуттів дошкільників, зокрема: проаналізовано стан вивчення питання виховання гуманності у старших дошкільників у психолого-педагогічних дослідженнях; здійснено огляд та відповідну аналітичну роботу над джерельною базою з вивчення проблеми виховання гуманності та гуманних почуттів дітей дошкільного віку.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, розроблена програма й методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. Розроблені критерії, показники сформованості гуманності старших дошкільників та схарактеризовані рівні, на основі виділених педагогічних умов розроблено програму вдосконалення виховання гуманності старших дошкільників в умовах ЗДО.

Ключові слова: гуманність, гуманні почуття, гуманність дитини 6-7 року, виховання гуманності дошкільників, ігрова діяльність.

Annotation. The theme of the master's thesis "Education of humane feelings of older preschoolers in play activities" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in three sections of the paper. At the theoretical level, the problem of educating humane feelings of preschool children is substantiated, in particular: the state of study of the issue of educating humanity in older preschoolers in psychological and pedagogical research is analyzed; a review and corresponding analytical work on the source base for studying the problem of educating humanity and humane feelings of preschool children is carried out.

To solve the empirical problems of the study, a program and methodology of the ascertaining, forming and control stages of the pedagogical experiment have been developed. Criteria, indicators of the formation of humanity of older preschoolers are developed and levels are characterized, and a program for improving the education of humanity of older preschoolers in the conditions of Health is developed based on the selected pedagogical conditions.

Keywords: humanity, humane feelings, humanity of a child aged 6-7 years, education of humanity of preschool children, play activities.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ У ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	11
1.1. Проблема гуманних почуттів у науці та їх виховання у дітей 6-7 року життя.	11
1.2. Виховання гуманістичних почуттів у дітей 6-7 року в умовах ЗДО.	16
1.3. Дитяча гра як засіб виховання гуманних почуттів дошкільника.	21
Висновки до розділу 1.	27
 РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ВИХОВАНOSTІ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ДОШКІЛЬНИКІВ 6-7 РОКУ ЖИТТЯ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	28
2.1. Методика та організація дослідження з вивчення гуманних почуттів старших дошкільників у ігровій діяльності.	28
2.2. Аналіз результатів емпіричного вивчення процесу виховання гуманних почуттів дітей 6-7 року життя.	36
2.3. Аналіз рівнів вихованості гуманності старших дошкільників.	42
Висновки до розділу 2.	48
 РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ ШОСТОГО- СЬОМОГО РОКУ ЖИТТЯ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	49
3.1. Обґрунтування педагогічних умов виховання гуманності старших дошкільників в ігровій діяльності	49

3.2. Характеристика експериментальної програми з оптимізації виховання гуманних почуттів дітей 6-7 року життя.	59
3.3. Контрольний етап експерименту.	67
Висновки до розділу 3.	74
ВИСНОВКИ.	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	79
ДОДАТКИ.	84

ВСТУП

Актуальність теми. Початок нового тисячоліття на фоні стрімкого науково-технічного прогресу входить в історію людства як епоха особливої антигуманності, адже новий етап розвитку суспільства вже встиг ознаменувати себе жорстокістю, бездушністю, моральною безпринципністю, кровопролиттям та насильством, що постає перед нами чи не всесвітньою проблемою – соціальною, психологічною та педагогічною і зумовлює вихід освіти на новий якісний рівень – спрямованість на гуманістичні ідеали виховання.

В умовах національного відродження духовності та культури українського народу у педагогічній, психологічній та філософській літературі роль особистості та її моральної відповідальності стала розглядатися як провідна риса сформованої особистості.

У психологічному плані сутність гуманності полягає в обумовленій моральними цінностями налаштованості на інших, здатності до переживань за них, до співчуття, співучасті у співпраці, адже термін «гуманний» у перекладі з латинської означає – людяний. Людяність або ж гуманізм, як риса характеру найповніше виявляється у любові та повазі до однолітків і старших і передбачає високий рівень вимогливості до себе

Перехід до особистісно орієнтованої освітньої парадигми означає визначення множинності цілепокладання в освіті. Поряд із соціальним замовленням джерелами визначення мети освіти виступає – дитина – самоцінний суб'єкт дитинства. У чинних програмах висувують нові вимоги до розвитку особистості дитини, формування її життєвої та соціальної компетентності. Для розв'язання цього завдання потрібна педагогіка морально-виховного впливу. Наукові пошуки та реальна практика свідчить, що впливовим виховним чинником є дорослий.

Виховання високих духовних цінностей особистості неможливе без формування найперших моральних якостей – гуманних почуттів, а саме: шанобливого ставлення, поваги до старших, найрідніших і найдорожчих людей,

бо саме вони передбачають розвиток у дітей цілого комплексу моральних почуттів, норм поведінки, етичних правил. Наступний етап морального виховання – це виховання поваги до однолітків. Недарма повага розглядається етикою як один з найважливіших принципів моральності особистості, в якому фактично визначається гідність особистості людини (А. Архангельський, І.Кон, О. Дробницький т він.).

Психолого-педагогічні дослідження доводять, що дошкільний вік є періодом початкового становлення особистості. Саме у перші роки життя закладаються основи гуманізму, розвиваються моральні уявлення, почуття, звички, які визначають подальший розвиток особистості.

Різноманітні аспекти проблеми виховання дитини дорослими висвітлено в дослідженнях сучасних учених (Л. Верб, А. Гончаренко, Т. Гурко, О. Докукіна, К. Журба, З. Зайцева, О. Киричук, О. Кисельова, О. Косарева, Т. Кочубей, Т. Кравченко, Р. Лемехова, Д. Луцик, М. Машовець, Т. Поніманська, О. Проскура, І. Рогальська, О. Хромова та ін.). Визначено науково-теоретичне підґрунтя взаємодії дошкільного навчального закладу і дорослих у вихованні дитини (Т. Алексеєнко, Т. Жаровцева, В. Іова, А. Марушкевич, В. Постовий та ін.), формування взаємин з дорослим і педагогічної культури батьків (І. Деснова, О. Зверева, О. Калюжна, Л. Києнко-Романюк, І. Савченко, І. Сіданіч, І. Трубавіна, Т. Ушеніна та ін.). Доведено, що на ефективність виховання дитини в дорослими суттєво впливають її взаємини з батьками (О. Петренко, Л. Повалій, О. Тимофеева та ін.).

Натомість в епоху глобальних економічних і суспільних змін сім'я зазнає глибокої кризи, піддається процесам соціальної та духовної деформації. Відбувається руйнація усталених морально-етичних норм життєдіяльності родини через зростання нестабільності шлюбу, конфліктність у взаєминах між подружжям, батьками і дітьми, ігнорування батьківських обов'язків, зміну соціального та психологічного статусу батьків, що негативно позначається на ставленні дитини до родини та її виховних функцій.

Незважаючи на численність наукових напрацювань із проблеми

морального виховання дитини, залишаються недостатньо вивченими особливості й основні напрями діяльності дошкільних закладів освіти щодо виховання в дітей старшого дошкільного віку гуманних почуттів і гуманності як важливого складника морального виховання; не розроблено методики, спрямованої на педагогічну підтримку батьків у вихованні в дітей означеної моральної якості.

Для формування у дітей поваги гуманних почуттів необхідна система роботи, що має вестися у трьох напрямках; накопичення елементарного гностичного морального досвіду, утвердження практичного досвіду моральної поведінки у соціумі та формування моральних мотивів поведінки.

Сучасні умови породжують низку суперечностей: між суспільною потребою покращення морального виховання дітей дошкільного віку і недостатньою ефективністю взаємодії суспільного і сімейного виховання в цьому процесі; між необхідністю виховання в дошкільників гуманності та відсутністю методики його забезпечення.

Соціально-педагогічна значущість проблеми зумовили вибір теми дослідження *«Виховання гуманних почуттів старших дошкільників в ігровій діяльності»*.

Наукова проблема: Виховання дошкільників у грі.

Наукова тема: Виховання гуманних почуттів старших дошкільників в ігровій діяльності

Науковий напрямок: Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й емпірично перевірити педагогічні умови та методи розвитку у дітей 5 –го року життя художньо-естетичної творчості засобами нетрадиційних технік малювання.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан розробки проблеми виховання гуманних почуттів у науці в цілому та у дітей старшого дошкільного віку зокрема.

2. З'ясувати вплив на гуманні почуття та гуманність дитини старшого дошкільного віку ігрової діяльності.
3. Визначити критерії, показники та компоненти гуманності та схарактеризувати рівні її розвитку у старших дошкільників.
4. Розробити систему роботи та перевірити її ефективність щодо оптимізації процесу виховання гуманності в умовах дошкільного закладу.

Об'єкт дослідження: виховання гуманних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методи виховання гуманних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Гіпотеза дослідження. Ефективність виховання гуманних почуттів дітей старшого дошкільного віку підвищиться за дотримання наступних умов:

- підвищення методичної готовності педагогів ЗДО до морального зростання дітей 6-7 року;
- засвоєння моральних інстанцій за рахунок збагачення виховного процесу дитячими іграми, насиченими українським фольклором

Під час виконання дослідження нами було використано комплекс методів:

- ✓ *теоретичні* (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, конкретизація);
- ✓ *емпіричні* (спостереження, бесіда, анкетування, інтерв'ювання, педагогічний експеримент);
- ✓ *методи кількісної та якісної обробки даних.*

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

уперше визначено сутність поняття «гуманність старшого дошкільника» як реалізованої здатності дитини 6-7 року життя проявляти доброзичливість, турботливість, відповідальність в ігровій діяльності; критерії, показники та рівні розвитку у дітей 6-7 року гуманних почуттів; педагогічні умови та методи оптимізації процесу виховання гуманності старших дошкільників.

уточнено зміст поняття «гуманність дитини старшого дошкільного віку», методи діагностики та розвитку гуманності засобами ігрової діяльності, насиченої народними елементами (фольклором);

розширено та доповнено зміст понять «гуманні почуття», «моральне виховання», «ігрова діяльність», «виховання гуманності дитини старшого дошкільного віку»;

розроблено та апробовано систему роботи з вдосконалення виховання гуманності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності, *удосконалено* форми і методи впливу в означеному напрямку, за рахунок насичення народними ігровими елементами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні в педагогічну практику методик комплексної діагностики гуманності старшого дошкільника, практичні методи впливу на процес виховання гуманності в умовах закладу дошкільної освіти. Результати дослідження можуть бути використані студентами, магістрантами для підвищення компетентності щодо науково-практичного оволодіння означеного напрямку виховання дітей дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження. *Взято участь у конференції:* Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку (листопад 2020 р., м. Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя).

Наукові статті : Беспалова Є. Сюжетна гра як чинник розвитку творчих властивостей дитини дошкільного віку. *Збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку" (23 жовтня 2020 року) / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 20 - 25.*

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 127

сторінок, основного тексту – 74 сторінки, списку використаних джерел – 76 позицій на 6 сторінках, додатків 7 на сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ У ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Проблема гуманних почуттів у науці та їх виховання у дітей 6-7 року життя

Проблема гуманних почуттів та їх виховання є однією з найбільш актуальних за весь час існування людської цивілізації, оскільки вона напряду пов'язана з духовним зростанням людини в соціумі. У загальному розумінні гуманні почуття являють собою стійкі емоційні переживання людини щодо інших людей. У своїй основі вони мають гуманізм, який полягає в ствердженні людини як найбільш вищої інстанції життя [71, с.112].

М. Ярошевський, означений феномен трактує як важливу здатність особи до самовдосконалення, ствердження власної гідності у людській цивілізації, в межах конкретного суспільства, регіону. При цьому автор зазначає, що в результаті розвитку гуманних почуттів в індивіда формується гуманність, яку науковець розглядає як надто важливу моральну рису, зміст якої розкривається у доброзичливості, піклуванні про інших людей, готовності прийти на допомогу, співпереживанні та співчутті іншим [56, с. 128].

А. Петровський розглядає це особистісне утворення у якості вищих почуттів, зміст яких, на його думку полягає у ставленні індивіда до індивіда у вузькому розумінні, а у більш широкому – до світу людей, тобто суспільства. Водночас, на думку автора, гуманістичні почуття входять до складу моральних, оскільки їх основою вважаються моральні інстанції й правила поведінки, які регулюють стосунки у соціумі, в також стосуються усіх сфер громадськості [38, с. 381]. При цьому автор відмічає, що поряд з поняттям гуманні почуття поруч аналізуються доброзичливість, людинолюбство, співчуття, відданість та ін.

важливим моментом є оцінка зі сторони суспільства, громадськості, окремих людей щодо наявності-відсутності названого утворення у структурі особистості [45].

С. Рубінштейн відмічає, що основою моральних почуттів завжди є людина. Також дослідник наголошує на тому, що саме цієї категорії почуттів є найбільше, оскільки їх розмаїття залежить від своєрідності людських стосунків. За своїм характером, наголошує автор, вони відображають суспільне буття істоти, яке і визначає їх характер і зміст. Науковець підкреслює, що багато в чому моральні почуття мають ідеологічний сенс, і саме цей сенс і визначає конкретні почуття у якості ціннісних інстанцій [59, с. 575].

Е. Фромм визначає гуманні почуття, як утворення, які визначають суть людини. Автор наголошує, що саме цей вид ставлень індивіда дозволяє зрозуміти прагнення людини, поцінування нею найвищих цінностей, які визначають сенс людського існування. Ці почуття, також зазначає автор, розкривають природу соціальної істоти – людини, вказує на її соціальну зумовленість, і саме ці почуття сприяють вдосконаленню людини, забезпечують сходження її на більш вищий щабель розвитку [71, с. 250].

О. Степанов, розглядає досліджуване явище у якості психологічної установки, яка забезпечує співпереживання й реалізується у ході взаємодії. За своїм характером дане явище має відношення до питання засвоєння інстанцій морально-етичного плану, а також відображає реально існуючу систему стосунків індивіда з навколишнім світом: по відношенню до себе, до інших та в цілому усього світу. Автор відмічає той факт, що психолого-педагогічна цінність цього явища полягає у пошуку шляхів його формування чи вдосконалення [57, с.93].

У цьому руслі, зазначають Т. Маркова, О. Запорожець, у дошкільному віці у дітей з'являються передумови для розвитку моральності. Так, автори відзначають, що у цей період виникають складні почуття, зокрема гуманні, які проявляються у почутті справедливості, емпатії, доброзичливості, повага до людської гідності, сором'язливості, готовності прийти на допомогу,

взаємоповазі та ін. [41, с. 131]. Як бачимо, у дітей 5-7 років з'являється достатньо розгорнутий перелік емоційно-почуттєвих утворень.

Т. Поніманська відмічає, що означені утворення вагомим надбанням дитини 6-7 року життя. авторка наголошує, що вони формуються на основі інтересу до світу людей, міжособистісних стосунків, водночас, взаємодії, в основі якої лежить доброзичливість і повага один до одного. Науковець надає цілий перелік почуттів, які входять до гуманістичної інстанції, з-поміж них: прихильність до інших (доброзичливе ставлення), увага до інших, поважання, повага (бажання надати допомогу, тобто турботливість). Саме турботливість і доброзичливість, на думку авторки і є засадами у дошкільнят виховання гуманних почуттів і на їх основі гуманності [52, с. 257].

У своїх дослідженнях авторка спільно з О. Козлюк, Г. Марчук вказує на необхідність виховання людяності, розпочинаючи з самого раннього дитинства. Науковці вважають, що саме це поняття відображає у повній мірі весь спектр моральності дитини 6-7 року життя, а також є чинником зростання не лише емоційно-почуттєвої сфери, але й всієї особистості. Також автори відносять означені явища до соціальної компетентності, а стосовно старшого дошкільника відмічають, що в цей період дитина розуміє гуманність як певну сукупність настанов і установок, які визначають спектр особистісних ставлень, в основі якого лежить повага до іншої людини, доброзичливість, незалежність (у певній мірі особистісна свобода) [53 с. 11]. Відтак, науковці підкреслюють важливість і необхідність здійснення процесу прищеплення гуманістичної орієнтації вихованців в умовах ЗДО.

І. Дичківська доповнює цей перелік ще одним, на її думку важливим, компонентом гуманності дошкільнят – відповідальністю. Означений елемент у своїй основі полягає у здатності малюка брати на себе певні зобов'язання по відношенню до однолітків і дорослих. Означене утворення має місце у ході виконання різних видів діяльності, у поведінці і спілкуванні [54, с. 114]. Як бачимо, гуманні почуття розглядаються науковцями як певна система настанов

і правил, на основі яких будуються гарні стосунки зі світом людей в цілому, зокрема з ровесниками та дорослими.

На цю саме обставину звертає увагу й інші українські науковці. Зокрема Н. Лисенко, Н. Кирста наголошують на тому, що своєрідним центром дитячої гуманності є почуття обов'язку, яке об'єднує навколо себе й інші моральні настанови, а що головніше й почуття. Саме це утворення, на думку авторів, повною мірою забезпечує виникнення у дошкільнят моральних інстанцій в віці від 5 до 7 років [34, с.155]. Дитина, на їх думку, в цей час достатньо добре розуміє, що саме визначає людські стосунки, їх спрямованість та регулює власну поведінку та вчинки з позиції соціальної моралі, що є основою гуманного ставлення.

На думку А. Гончаренко, гуманне ставлення є особистісною якістю та полягає у тому, що дитина свідомо виявляє доброзичливість, милосердя повагу до інших людей незалежно від їх віку та статі, нетерпимість до байдужої і жорстокої поведінки. У більш вужчому розумінні гуманне ставлення визначається, як вміння брати до уваги людину, визнаючи її неповторну особистість та індивідуальну унікальність. Дослідниця наголошує на тому, що наявність особистісно-ціннісного компонента та емоційної чутливості дитини до стану інших людей впливає на побудову її міжособистісних взаємин, у свою чергу, прояв дошкільником гуманного ставлення залежить від наявності прихильності до однолітка [20].

У старшому дошкільному віці, за словами А. Гончаренко, дитина здатна виділяти у однолітків їх позитивні якості, однак це поєднується з домаганнями визнання своєї переваги. Партнер по спільному виду діяльності визначається за допомогою його порівняння з образом-ідеалом, який дошкільник формує на основі власного досвіду спілкування, перегляду мультфільмів або аналізу літературних творів [21, с. 22-24].

О. Кононко підкреслює, що дошкільник 6-7 року може розрізнити й диференціювати емоційні переживання не лише дорослих, але й ровесників, що проявляється в усвідомленні психологічного стану та відповідного реагування

на нього. Зокрема це може бути співпереживання, бажання прийти на допомогу, прояв емпатійності, а також в уникненні суперечок. Водночас, встановлювати конструктивні взаємини з ровесниками та старшими; будувати адекватну поведінку, виявляти гнучкість у пристосуванні до нових умов середовища та спілкування [27, с. 5].

А. Анциферова, А. Бондаренко також підкреслюють у своєму дослідженні значущість гуманних почуттів старших дошкільників. При цьому автори наголошують, що ефективним засобом їх виховання вважаються сюжетні ігри, які за правильної організації вихователями ЗДО, вважаються найбільш дієвим чинником виховання гуманних почуттів, зокрема співчуття, бажання надати допомогу, гідність по відношенню до себе й до інших, делікатність у стосунках з ровесниками [55, с.132].

Подібної думки дотримується й В. Мухіна, наголошуючи, що гра для старшого дошкільника є джерелом здобуття досвіду соціальної взаємодії та почуттів, які виникають на її основі. Також науковець відмічає весь спектр дитячих ігор, які, за відповідного педагогічного керівництва, сприяють розвитку у дітей гуманних почуттів [37].

Л. Пісоцька, О. Пісоцький, аналізуючи феномен дитячої гри, зазначають, що вона є важливим чинником формування всіх сторін особистості, зокрема емоційно-почуттєвої сфери [46, с. 106]. Беззаперечно, що вона впливає й гуманістичні почуття, оскільки це певний формат у якому діти пізнають людські взаємини, їх особливості, а також є основою для вправляння у них.

Таким чином, гуманні почуття розглядаються науковцями у контексті вищих почуттів людини. В узагальнених характеристиках названі феномени відображають ставлення людини до різних сторін дійсності, до інших людей і до самого себе. Їх дослідження у психолого-педагогічній науці є завжди актуальними, оскільки дослідників цікавлять і як механізми формування особистості, а також їх змістова сторона. У дітей 6-7 року гуманістичні почуття розуміються науковцями як поєднання, структура гуманістичних установок, на основі яких дошкільники будують свої стосунки з ровесниками й дорослими, а

до їх складу входить доброзичливість, турботливість і відповідальність, а дієвим чинником їх виховання в дошкільній освіті вважається дитяча гра

1.2. Виховання гуманістичних почуттів у дітей 6-7 року в умовах ЗДО

Повноцінне формування моральних цінностей у дітей старшого дошкільного віку може бути сформованим лише завдяки забезпеченню взаємодії ЗДО і сім'ї. Суть такої взаємодії з боку вихователя та сім'ї полягає в тому, що обидва соціальних інститутів повинні бути зацікавлені у гармонійному розвитку дитини, розкритті та формуванню її моральних цінностей. Основою такої взаємодії повинні стати принципи взаємної довіри і поваги, взаємної підтримки і допомоги, терпіння по відношенню один до одного. Ці принципи допоможуть вихователеві і батькам об'єднати свої сили та зусилля у створенні умов для формування у дітей старшого дошкільного віку моральних цінностей.

Спільна робота закладу дошкільної освіти і родини є важливою умовою вирішення основних завдань загального процесу морального виховання дошкільників. В. Сухомлинський наголошував на одному із базових таких завдань, а саме педагогічній просвіті батьків. Педагог пояснював це тим, що: педагогічні знання та просвіта батьків є особливо важливими тоді, коли матір та батько являють собою єдиних вихователів своєї дитини, особливо у старші дошкільні роки. Вік від двох до шести років, є періодом, коли розумовий розвиток дитини та її духовне життя виступають вирішальними складовими життя. Вони повною мірою залежать від елементарної педагогічної культури матері і батька, яка виражається у повному розумінні людських рухів душі, які перебувають у процесі розвитку [29]. Батьківська любов потребує розуміння, мудрості, які проявляються у взаємозв'язку доброти та вимогливості, ласки та строгості [40].

Спільна робота ЗДО із сім'єю є результатом цілеспрямованої і злагодженої роботи вихователя і батьків, яка характеризується всебічним і

систематичним вивченням родини, а також наявністю знань про особливості та умови сімейного виховання. Щоб вирішити вище зазначені завдання та досягти основної мети морального виховання, потрібно запровадити таку систему роботи, яка буде проведена з дошкільниками у дошкільному закладі, а також з батьками. Тому, щоб дитина мала змогу повноцінно розвиватися і була морально вихованою, потрібно, щоб у родині атмосфера була сповнена любові, чуйності та взаєморозуміння. Тому варто наголосити, що роль сім'ї у процесі формування моральних цінностей дитини дошкільного віку вимагає ґрунтовного вивчення виховного потенціалу сім'ї, тобто її культури, родинних надбань. Сім'я слугує основним чинником формування моральних цінностей дитини, тому батьки повинні приділяти достатню увагу питанню моральної вихованості дітей, поліпшення власного морального розвитку, своєму самовдосконаленню з даної проблеми.

Цінною є думка Дмитра Туптала щодо морального виховання дитини та народної педагогіки. Він порівнював дитину із чистою дошкою, яка підготовлена для картини, тобто який би ти образ не намалював (добрий-поганий, святий-грішний), такий на все життя й залишиться на мольберті. Стосовно дитини так само: яке виховання, спосіб життя вона отримує від батьків: богоугодне-богоненависне, із позитивним поглядом на життя чи навпаки, в такому дитина і буде жити [31].

К. Д. Ушинський також велике значення віддавав народній педагогіці. На думку педагога, вся моральна духовна мудрість народу, суспільний досвід, громадянські ідеали, передаються дитині саме сім'єю. Він вважав, що головне місце у родині відводиться праці та турботі один про одного, і тільки після цього важливе місце посідають любов між батьками та доброзичливі стосунки [31]. Саме через це заклад дошкільної освіти повинен співпрацювати із родиною з проблеми морального виховання дітей та формування у молодшого покоління моральних норм і цінностей, тому що шлях моральної сформованості дошкільника несе свій початок із сім'ї. При цьому Г. В. Беленька стверджує, що важливе значення має усвідомлене батьківство, яке виступає основою

формування сприятливої психологічно-моральної атмосфери у взаємовідносинах між дітьми та батьками [25]. Тому варто зазначити принципи спільної діяльності сім'ї і закладу дошкільної освіти:

- батьки й педагоги дошкільного закладу повинні стати партнерами у вихованні й навчанні дітей;
- батькам і педагогам варто дійти взаєморозуміння щодо цілей і завдань виховання й навчання дошкільників;
- з боку сім'ї і закладу дошкільної освіти повинні випромінюватись любов, повага довіри і забезпечуватись допомога;
- батьками і педагогами повинен постійно здійснюватись аналіз самого процесу співпраці сім'ї й закладу дошкільної освіти, а також його результатів.

Справді, взаємодія із батьками є досить актуальним та важливим питанням. При цьому потрібно слідкувати за рівнем знань батьків, в разі чого, треба надати допомогу їм щодо самоосвіти та озброїти їх педагогічним виховним досвідом. Використання історично-морального досвіду народу, морально-виховних ідеалів народної педагогіки зможе стати не тільки запорукою правильного морального виховання дітей, а й разом з тим дасть змогу батькам зміцнити свої моральні засади та підвищити духовно-моральне здоров'я сім'ї [31].

Щоб процес взаємодії сім'ї із ЗДО був налагодженим механізмом, потрібно прислухатися до батьків, вислуховувати їх думки та поради. Слід разом з ними обговорювати конкретні проблеми з виховання та намагатися їх вирішити. Саме завдяки досвіду, високій культурі спілкування, доброзичливості, можна досягти ефективності співпраці дошкільного закладу та сім'ї. Сюди входить:

- привітність у спілкуванні, доброзичливість, оптимізм, розуміння;
- зацікавлення до батьків дітей, особистісний підхід у спілкуванні до кожної родини;
- заохочення членів сім'ї до участі в спільній діяльності з дитиною і вихователем, колективом ЗДО;

- залучення батьків до аналізу успішності дошкільника, висування перспектив щодо її розвитку;
- здатність вислухати батьків та прагнення допомогти їм у прийнятті правильного рішення щодо якоїсь проблеми чи питання, яке цікавить їх.

Забезпечення такого підходу дає змогу зблизити в дитячій свідомості образи членів сім'ї і вихователя через набуття ними спільних рис. Так образ педагога пом'якшується, стає схожим на сімейні образи. В той же час дошкільник починає сприймати батьків не тільки як близьких людей, що задовольняють його примхи, але й вони набувають образу авторитетних людей. Результатом взаємодії цих двох основних соціальних інститутів є реалізація однієї спільної мети: всебічний і гармонійний розвиток дошкільника, спрямований на формування моральних цінностей та якостей, якими повинна володіти особистість. Тому в закладі дошкільної освіти широко використовуються такі форми взаємодії з батьками, як: колективні, індивідуальні та наочно-інформаційні. Така співпраця може бути здійснена лише за дотримання таких умов:

- гуманізація форм та змісту і роботи з батьками;
- гармонізація відносин педагогів та членів родини;
- забезпечення ефективності форм, методів, засобів і прийомів, що застосовуються педагогом у роботі з батьками.

Виходячи з цього, можна впевнено сказати, що важливою умовою забезпечення успішного морального виховання дошкільників є залучення усіх членів сім'ї до взаємодії з педагогічним колективом дошкільного закладу, заохочення до активної участі в житті закладу дошкільної освіти [14]. Нам би хотілось навести приклад такої злагодженої системи, спрямованої на формування моральних ціннісних орієнтацій.

Система роботи з батьками:

- проведення батьківських зборів на моральні теми;
- батьківські семінари-співбесіди, тренінги;
- тематичні індивідуальні, групові консультації, консультації спеціалістів;

- лекції для батьків з морального виховання;
- проведення спільних заходів з батьками (виставки, свята, екскурсії, конкурси, вистави та ін.);
- залучення батьків до факультативних занять;
- анкетування і тестування батьків, мета яких полягає у виявленні помилок і корекції процесу морального виховання в родині;
- інформаційні стенди для батьків;
- скринька порад та пропозицій, реклама книг, журналів, підручників з проблеми морального виховання.

Така система роботи ЗДО із батьками, на нашу думку, сприяє розумінню своїх обов'язків як дошкільної установи, так і батьків щодо проблеми формування моральних цінностей дитини, і разом з тим це мотивує інтерес батьків до виховного процесу в цілому, поваги до особистості вихователя та його праці. Завдяки такій взаємодії встановлюється позитивна атмосфера співробітництва, що і допомагає у формуванні моральних цінностей у старших дошкільників. За цих обставин, батьки виступають не в ролі експертів чи спостерігачів роботи вихователів, а стають рівноправними партнерами і союзниками. Тобто співпрацю батьків із дошкільним закладом з проблеми морального виховання потрібно сприймати як організацію виховання, під час якої педагогічний колектив і батьки постійно здійснюють обмін досвідом виховання моральних норм та поведінки дошкільників, основою якого є розуміння та усвідомлення потреб та інтересів дитини.

Основою взаємодії між ЗДО і сім'єю у процесі формування моральних цінностей старших дошкільнят є спілкування та взаєморозуміння одне одного, об'єднуючи при цьому зусилля в одне ціле [28]. Удосконалювати роботу з батьками – це означає за необхідністю, вносити зміни, які збагачують зміст і форми роботи, покращують різні її показники та роблять цю роботу більш доцільною, сучасною, гнучкою.

Процес удосконалення досить довготривалий та носить безперервний характер. Його можна і варто здійснювати у різних напрямках. Методологічною

основою всеобучу має стати народний педагогічний досвід та досягнення вітчизняної і зарубіжної наукової педагогіки з питань родинного виховання. Щоб педагогічний всеобуч був достатньо ефективним, під час його планування варто передбачити якісні відмінності та особливості різних груп і типів сімей, які до них відносяться, тобто чітко їх диференціювати. Особливу увагу в роботі з батьками варто приділити вихованню у дошкільників позитивних почуттів, розкриттю всієї гами переживань дітей.

Таким чином, процес морального виховання дітей дошкільного віку як багатогранне явище, повинне реалізуватися комплексно, мати постійну основу роботи у співпраці вихователів з батьками. Моральне виховання пов'язане з усіма сторонами виховного процесу, тому його результати потребують посиленої уваги з боку батьків та педагогів. Для старшого дошкільника важливим є накопичення власного досвіду, що може бути засвоєним у родині і в закладі дошкільної освіти.

1.3. Дитяча гра як засіб виховання гуманних почуттів дошкільника

Гра кваліфікується багатьма психологами та педагогами як провідний вид діяльності дошкільників, у процесі якої формується їхня особистість, розвивається самосвідомість, вдосконалюється вміння оцінювати себе.

Як стверджує В. Кукушин, гра виступає засобом спілкування, навчання та накопичення життєвого досвіду, є складним соціокультурним феноменом [33, с.3].

Так, за дослідженнями Н. Кудикіної, гра – провідна активність, у якій мають місце значущі зрушення в особистісній сфері, які стають фундаментом: для підняття на вищий рівень особистісного зростання; для адаптації до соціальної дійсності; зародження нового формату активності [32, с.3].

На думку, Д. Ельконіна, гра розширює сферу моральних відносин дитини до надзвичайно широких меж. Взаємовідносини дорослих людей в процесі їх трудової та суспільної діяльності, моральні норми, що лежать в основі цих

взаємовідносин, мотиви та цілі праці дорослих людей стають через гру джерелом розвитку моралі самої дитини [24, ст.135].

Д. Ельконін особливості розвитку гуманних почуттів у дітей розглядає насамперед у зв'язку з вибором ними ролей («Роль становить одиницю гри»). Зміни домагань дитини виконувати ту чи іншу роль, що виникають під впливом оцінки ігрової групи розглядаються в якості динамічної характеристики самооцінки малюка [67, с.6].

На думку Дж. Селлі, «сутність дитячої гри полягає у виконанні якої-небудь ролі і в тому, щоб створити якесь нове положення» [62, с.22].

Як зазначає О. Кононко, співставляючи свої досягнення, якості, реакції, поведінку, зовнішність, дошкільник навчається орієнтуватися у власних можливостях, виробляє відповідні почуття, визначає свій статус серед однолітків [30, с.179].

Саме в грі відбувається формування сприйняття, мислення, пам'яті, мови – тих фундаментальних психічних процесів, без достатнього розвитку яких не можна говорити про виховання гармонійної особистості [27, с.95].

На думку К. Ушинського, *гра* – вид діяльності, який надає дитині ключ до розуміння свого «Я», а також є першим етапом до здійснення індивідуального підходу до виховання дитини [70, с.78].

А. Бурова виділяє наступні види ігор:

1. Творчі ігри (режисерські ігри, сюжетно-рольові, будівельно-конструкційні, ігри на теми літературних творів).
2. Ігри за правилами (рухливі ігри та дидактичні ігри).
3. Народні ігри (забави, рухливі, дидактичні, обрядові) [52, с.312].

Вказаний автор виділяє такі структурні компоненти гри: дидактичні та ігрові завдання, правила гри, ігрові дії, результат гри [52, с.358].

За дослідженнями Л. Виготського, гра дитини спрямована на майбутню діяльність і головним чином на діяльність соціального характеру. Вчений зазначав, що: «Дитина бачить діяльність оточуючих її дорослих людей, наслідує їх та переносить дані дії в гру, де вже безпосередньо оволодіває

основами соціальних відносин і проходить школу свого майбутнього соціального розвитку» [13, с.459].

Як зазначає В. Мухіна, досвідченість дитини у стосунках, які мають місце в реальності та грі, є підґрунтям соціального мислення, призначення якого – поставити себе на місце іншої особи, зрозуміти її поведження, прогнозувати ймовірні дії, а вже потім планувати власні дії [41, с.123].

Т. Апанян стверджував, що гра допомагає дитині переходити з однієї вікової групи в іншу. В традиційних спільнотах вона є важливою складовою ритуалу ініціації – переходу дитини із світу дитинства у світ дорослих [2, с.32].

Гра формує уявлення дитини про відносини в оточуючому світі. Унікальність ігрової ситуації полягає тому, що в ній дитина, з однієї сторони, поводить себе відповідно своїх бажань, а з іншого – добровільно підкоряється ігровим правилам, які відображають взаємовідносини у широкому світі. Змінюючи ролі, дитина промацує межі свого «Я». Вона вправляється, регулярно повторюючи здобуті навички [47, с.8-9].

С. Новосьолова стверджує, що в грі формується така якість особистості дитини, як саморегуляція дій з врахуванням задач колективної діяльності [27, с.3].

Продуктивною видається теза Буй Т., згідно з якою в ігровій діяльності, як у провідній, гуманні почуття стають більш змістовною та диференційованою. Найбільша рефлексивність у грі спостерігається при вербальній взаємодії; в дитини виникають уявлення про свої уміння якнайкращим чином проявляти себе, що в свою чергу детермінує мотив самооцінки [10, с.58].

Гра є діяльністю, яка готує дитину до переходу на новий, більш високий етап вікового розвитку. М. Корепанова зазначає, що ігрова діяльність надає дитині можливість «висловити власну позицію по відношенню до інших людей, а також забезпечує розвиток у дошкільника усвідомлення себе в суспільстві» [31, с.64].

За даними дослідження А.Реан, приблизно в 5-6 років у дитини починають проявлятися індивідуальні відмінності у мотивації досягнення. Як стверджує

вказаний автор, дані відмінності визначаються в першу чергу поведінкою батьків, їх схваленням, визнанням успіхів дитини і власне самим стилем виховання [54, с.211].

Д. Макклелланд вказує на те, що соціальні цінності батьків впливають на спосіб виховання дітей, який в свою чергу впливає на мотивацію. Вони також підтримують та підсилюють в дітях досягнення переваги в рішенні різних задач. Уникаючи даних крайнощів, психологи радять батькам при формуванні у дитини мотиву досягнення висувати високі стандарти якості і вводити їх у той час, коли дитина реально здатна їх досягнути [54, с.212].

Для формування в особистості узагальненої позиції адекватною формою є гра режисерського типу. Дослідники О. Гаспарова, О. Кравцова та Г. Кравцов вказують на те, що дана форма ігрової діяльності з'являється дуже рано (до 3-х років) і зберігається протягом всього дошкільного періоду. Відмінна особливість даної гри полягає в тому, що в ній дитина дошкільного віку одночасно виступає режисером, постановником та виконавцем всіх ролей, що в свою чергу створює необхідні умови для формування мимовільного, опосередкованого і відносно об'єктивного ставлення до себе.

Як зазначає Буй Т., гра характеризується ще однією стороною, яка впливає на розвиток самооцінки: у процесі гри поступово розширюється коло «значимих інших», а стосунки з ними стають вибірковими. Колективна рольова гра розширює поведінковий репертуар дитини, виступає незамінною школою спілкування і полегшує їй усвідомлення власних якостей та потенцій. Автор підкреслює, що ігрова роль – не просто виступає моментом усвідомлення дитиною «зовнішньої» ситуації, яка виражається у певних правилах, але і деякою потенцією власного «Я».

На думку вказаного фахівця, успішність її виконання впливає на самооцінку та рівень домагань дитини. В процесі гри у дітей дошкільного віку проявляється інтерес до отриманих результатів, показників їх успішності. При цьому діти керуються мотивами, що стимулюють їх до підвищення домагань, утримання самооцінки на можливо більш високому рівні [10, с.59].

Діти старшого дошкільного віку досить реально можуть оцінювати свої ігрові вміння та вміння однолітків. Оцінка партнерів по грі відбувається не тільки за діловими якостями, але і за особистісними, за характером рольової поведінки [27, с. 143].

Згідно підходу В. Мухіної, вплив гри на розвиток особистості полягає в тому, що через неї дитина дошкільного віку знайомиться з поведінкою та взаємовідносинами дорослих людей, які стають зразком для неї. В ігровій діяльності зростаюча особистість набуває основних навичок спілкування, необхідних для встановлення контакту з однолітками [41, с.123].

В той же час Д. Ельконін акцентує увагу на тому, що в грі у дитини відбувається формування важливих сторін особистості як члена суспільства. У неї виникають більш високі за своїм суспільним змістом мотиви і відбувається підпорядкування цим мотивам; формуються механізми управління своєю поведінкою, відбувається оволодіння нормами моралі дорослих людей [, ст.136]. В свою чергу, саме рольова гра здійснює значний вплив на формування особистості дошкільника. В ній виникають і оформлюються механізми опосередкованої особистісної поведінки; вона має важливе значення на виникнення первинної форми особистісної свідомості [23, ст.137].

Як зазначає Д. Ельконін, гра сензитивна до сфери людських відносин та суспільних функцій. В грі дії здійснюються дітьми заради чогось або когось; усвідомлюється загальний сенс людської праці, норм і способів взаємовідносин людей. В ній в ідеальній формі відтворюється сенс людської діяльності і системи тих відносин, в які вступають дорослі в реальному житті. Гра має величезне значення для розвитку особистості дитини [24, ст.54].

Варто зазначити, що перевага гри над будь-якою іншою дитячою діяльністю полягає в тому, що вона, залишаючись максимально вільною та привабливою для дитини, стає школою довільної поведінки, вчить досягати мети, долати свої імпульсивні бажання. Саме у грі діти вчаться контролювати та оцінювати себе, розуміти, що вони роблять, і найголовніше – прагнуть діяти правильно [26, 52].

Таким чином, аналіз наукових джерел щодо впливу ігрової діяльності на гуманні почуття дошкільника засвідчив, що гра сприяє формуванню гуманних почуттів і гуманних відносин в оточуючому світі та одночасно виступає регулятором її поведінки.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши стан проблеми дослідження у психолого-педагогічній літературі щодо виховання гуманних почуттів дітей старшого дошкільного віку, відзначаємо, що вона розглядається нині як частина морально-етичного виховання людини. Результат виховання особистості простежується у її поведінці.

У результаті вивчення психолого-педагогічної та філософської літератури з проблеми дослідження уточнено сутність поняття «моральне виховання старших дошкільників», «ставлення», «гуманізм», «гуманні почуття», «ігрова діяльність», що є опорними поняттями для дослідження цілісного процесу взаємодії педагогів і вихованців, спрямованого на формування у дітей моральних якостей та уявлень, їхньої моральної свідомості і переконань, засвоєння і актуалізацію дошкільниками моральних норм і правил у сенсі гуманного ставлення – вироблення навичок моральної поведінки, підготовку до переходу на рівень самовиховання і самовдосконалення особистості.

З'ясовано, що перевага гри над будь-якою іншою дитячою діяльністю полягає в тому, що вона, залишаючись максимально вільною та привабливою для дитини, стає школою довірливої поведінки, вчить досягати мети, долати свої імпульсивні бажання. Саме у грі діти вчаться контролювати та оцінювати себе, розуміти, що вони роблять, і найголовніше – прагнуть діяти правильно.

Визначено, ігрова діяльність дітей старшого дошкільного віку сприяє формуванню у вихованців гуманних почуттів і гуманних стосунків за рахунок передання змісту взаємодії між дорослими людьми в оточуючому світі та одночасно виступає регулятором поведінки дошкільників.

РОЗДІЛ 2.

ВИВЧЕННЯ ВИХОВАНOSTІ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ДОШКІЛЬНИКІВ 6-7 РОКУ ЖИТТЯ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Методика та організація дослідження з вивчення гуманних почуттів старших дошкільників у ігровій діяльності

У попередньому розділу роботи здійснено теоретичний аналіз проблеми виховання гуманних почуттів дітей 6-7 року життя у науці. Досліджуючи це питання, зверталися переважно до джерел психолого-педагогічного циклу, адже саме у цих сферах знання більшою мірою актуалізовано дослідження означеної наукової проблеми.

З метою емпіричного вивчення вихованості гуманних почуттів старших дошкільників організовано проведення констатувального експерименту, *мета* якого полягала в дослідженні вихованості гуманності дітей 6-7 року життя та ставлення вихователів і батьків до процесу їх морального виховання.

Завдання експерименту полягали у:

1. Визначенні критеріїв та показників вихованості гуманності старших дошкільників.
2. Розробці методики констатувального експерименту.
3. Характеристиці рівнів вихованості гуманних почуттів дітей старшого дошкільного віку.
4. З'ясуванні ролі вихователів закладу дошкільної освіти та батьків у вихованні гуманності досліджуваних.

Вихованість гуманності досліджуваних 5-6 років оцінювалася за такими *критеріями: системою знань, позитивним ставленням до своєї гуманності та гуманною поведінкою по відношенню до інших.* З огляду на це,

структурними компонентами вихованості гуманності дітей старшого дошкільного віку виступили *когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти*.

Таблиця 2.1

Компоненти та показники гуманності дошкільників 6-7 року життя

КОМПОНЕНТИ	ПОКАЗНИКИ
<i>Когнітивна складова</i>	наявність у дошкільника певних знань, уявлень та суджень про власні гуманні почуття, правил поведень відповідно до них, які передбачені зі сторони суспільства й існують у вигляді моральних настанов, принципів, зразків поведінки у моральній сфері.
<i>Емоційна складова</i>	система емоційних переживань, моральних почуттів, сукупність рис особистості, які дозволяють певним чином ставитися до прояву гуманних почуттів по відношенню до інших (дорослих, ровесників) та оцінювання їх на основі існуючих моральних принципів, мотивів, потреб, самооцінки дошкільника 6-7 року життя.
<i>Практична складова</i>	підґрунтям морально-етичної поведінки дітей 6-7 року життя й проявляється у гуманному поведженні щодо людей у соціумі, ровесників, близьких дорослих; її основу складають навички морально-етичних дій дитини, сформовані вміння керувати власною поведінкою у відповідності до моральних настанов, положень, норм і цінностей, схваленим суспільством

--	--

Отже, у процесі проведення констатувального експерименту ми орієнтувалися на схарактеризовані вище критерії, компоненти та показники, враховували модальність, силу та стійкість прояву вихованості гуманності, насамперед, у грі, а також у різних життєвих ситуаціях і видах діяльності.

Методикою констатувального експерименту передбачалися три напрями роботи: з дітьми 5-6 років, вихователями та батьками старших дошкільників.

Констатувальний експеримент проводився у три етапи.

Перший етап – підготовчий. Він включав підбір та розробку діагностичного інструментарію для реалізації поставлених мети та завдань дослідження. Комплексна методика складалася з низки емпіричних методів, спрямованих на отримання об'єктивної інформації щодо розвиненості гуманних почуттів учасників експерименту.

Розглянемо методи, які було дібрано до комплексної методики дослідження гуманних почуттів старших дошкільників. Так, *стан вихованості когнітивної складової гуманності дітей 6-7 року життя*, показником якого є наявність у дошкільників уявлень про гуманні почуття по відношенню до інших і самої себе. Для діагностики цієї складової ми використали бесіду з дітьми, яка розміщена у додатках. Зокрема метод був спрямований на виявлення знань дітей про гуманні почуття, що передбачало логічну послідовність запитань (6). А саме: що таке гуманність (гуманні почуття); чи всіх людей потрібно поважати; яких людей потрібно поважати; чи виявляє дитина гуманність по відношенню до однолітків, старших; кого саме; у чому проявляється повага до однолітків, старших; які дитина використовує правила ввічливості у повсякденному житті.

З метою діагностики стану вихованості емоційної складової гуманності старших дошкільників за основу взято емпатійні можливості дітей до відчуття й усвідомлення емоційного стану однолітків і дорослих, а також бачення ними першооснов (причин) які зумовили їх виникнення. З цією метою обрано спостереження за спілкуванням дітей між собою у ігровій діяльності та поведінку з дорослими, зокрема вихователями, батьками.

Як допоміжні методи для вивчення досвіду використання педагогічних засобів у вихованні гуманності дошкільників, був використаний метод спостереження за поведінкою дітей в ігровій діяльності (взаємодія з партнерами), а також спостереження за спілкуванням батьків і дітей щодо визначення проявів гуманності по відношенню до старших (Додаток В). Ми спостерігали за дітьми, їх поведінкою з ровесниками, поводженням з дорослими, зокрема вихователями та батьками. Спостереження було розроблене таким чином, щоб можна було якомога більше дізнатися про особливості взаємодії дітей з однолітками, а також про відмінності у спілкування їх з батьками. А саме: використання батьками методів та джерел виховання гуманних почуттів.

Програма спостереження №1 за взаємодією між дошкільниками у ігровій діяльності щодо прояву гуманності у стосунках та використання ігрових засобів у вихованні гуманних почуттів.

Об'єкт спостереження: діти 6-7 року життя.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: прояви гуманності у партнерських стосунках між дітьми.

Мета: практично вивчити педагогічну доцільність застосування засобів вихователем у грі з дітьми щодо виховання у них гуманних почуттів.

Завдання:

1. Визначити найбільш поширені у використанні методи спілкування дітей з однолітками.
2. Практично вивчити джерела спілкування між однолітками, де використовуються засоби виховання гуманності.

3. Зафіксувати методи виховної роботи з дітьми, де використовуються засоби щодо формування гуманних почуттів.

Форма фіксації: протокол.

Вид спостереження: стандартизоване, періодичне, природне, внутрішнє, але не включене.

Програма спостереження №2 за спілкуванням батьків і дітей, щодо використання ігрових засобів для виховання у дітей старшого дошкільного віку гуманності.

Об'єкт спостереження: батьки, діти.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: застосування педагогічно–доцільних ігрових засобів.

Мета: практично вивчити педагогічну доцільність застосування ігрових засобів при спілкуванні батьків з дітьми по вихованню у них гуманних почуттів.

Завдання:

4. Визначити найбільш поширені у використанні методи спілкування батьків та дітей.
5. Практично вивчити джерела спілкування батьків і дітей, де використовуються ігрові засоби у вихованні гуманних почуттів.
6. Зафіксувати методи виховної роботи з дітьми, де використовуються засоби гри, щодо формування гуманності.

Форма фіксації: протокол.

Вид спостереження: стандартизоване, періодичне, природне, внутрішнє, але не включене.

Повністю вимоги та зміст до названих методів розміщені у додатках.

Для діагностики стану сформованості практичної складової гуманності дітей 6-7 року життя й базуючись на вміннях дошкільнят надати безкорисливу допомогу одноліткам у грі застосовано спостереження за спілкуванням дітей з

однолітками в ігровій діяльності; спілкування з батьками у повсякденних ситуаціях, а також було проведено інтерв'ю з вихователями.

Повністю названі методи розміщені у додатках.

З метою визначення ролі старших у вихованні гуманності дошкільників 6-7 року життя було використано такі емпіричні шляхи збору інформації: спостереження за педагогічною діяльністю педагогів ЗДО, інтерв'ю з вихователем, анкетування батьків З метою вивчення ролі вихователів ЗДО у вихованні гуманних почуттів дітей старшого дошкільного віку дослідження відбувалося за допомогою таких емпіричних основних методів: спостереження за використанням методів, форм, засобів, джерел дитячої гри на заняттях(Додаток Г), інтерв'ю з вихователем на предмет виховання гуманності (Додаток Д).

Спостереження проводилося за роботою вихователя з старшою групою за використанням методів, форм, засобів, джерел засобів ігрової діяльності для виховання дітей старшого дошкільного віку.

Програма спостереження за використанням методів, форм, ігрових засобів для виховання у дітей старшого дошкільного віку гуманності.

Об'єкт спостереження: вихователь, діти.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: застосування педагогічно – доцільних ігрових засобів.

Мета: практично вивчити застосування ігрових засобів, методів, джерел ігрового методу у вихованні гуманних почуттів старших дошкільників.

Завдання спостереження:

1. Визначити найбільш поширені у використанні методи, ігрові засоби.
2. Практично виявити форми роботи з дітьми, де використовуються засоби гри у вихованні гуманності.
3. Зафіксувати прийоми виховної роботи з дошкільниками, де використовуються засоби гри, щодо формування гуманних почуттів.

Форма фіксації: протокол.

Вид спостереження: стандартизоване, періодичне, природне, внутрішнє, але не включене.

Інтерв'ю з вихователем на предмет виховання гуманних почуттів, проводилося у старшій групі в якості одного з основного методу. Інтерв'ювання передбачало логічну послідовність запитань (8), відповіді на які дозволяють зрозуміти предмет виховання гуманних почуттів в ігровій діяльності старших дошкільників. А саме: що розуміють вихователі під поняттям «виховання у дитини гуманних почуттів»; в чому, на думку вихователя, полягає сутність виховання гуманності; чи користується вихователь ігровими засобами у вихованні гуманних почуттів; якщо так, то які саме засоби гри вихователь використовує; наведіть приклади; чи вважають, вихователі свою роботу щодо виховання дітей гуманістичних почуттів результативною; на виховання, яких саме морально-етичних якостей вона спрямована; чи проводить, вихователь роботу з батьками, щодо використання гри у вихованні гуманних почуттів; якщо так, то які форми, методи він використовує.

Анкетування з батьками. Як метод опитування, анкета складалася з чотирьох блоків питань. Перший блок – паспортичка, містить в собі 5 загальних питань (вік, стать, освіта, місце роботи, склад сім'ї). Другий блок містить – 6 питань, які спрямовані на знання батьками дієвих засобів у вихованні гуманних почуттів (гуманності). Третій блок – містить 6 питань. Вони націлені на вивчення практичних вмінь батьків, щодо використання найбільш дієвих педагогічних засобів виховання гуманності дошкільників. Четвертий блок містить – 8 питань, які спрямовані на з'ясування характеру життєвого досвіду батьків щодо виховання гуманності старших дошкільників на власному прикладі.

Другий етап. Констатувальний експеримент, який проводився на базі ЗДО №9 «Лілея» м. Ніжина Чернігівської області упродовж 2019-2020 рр. Експериментом були охоплені діти старшого дошкільного віку – 28 осіб та їх батьки – 26 осіб, вихователі – 10 осіб.

На основі результатів теоретичного аналізу проблеми нами була розроблена низка емпіричних методів для вивчення особливостей виховання гуманних почуттів в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку. Нами було обстежена група дітей старшого дошкільного віку, яку склали 28 осіб; 26 батьків та 10 вихователів даного закладу, що набув статусу експериментального. З метою вивчення процесу виховання гуманності дітей 6-7 року життя, ми використали анкетування батьків, бесіду з дітьми на тему: «Що я знаю про гуманні почуття, гуманність», спостереження (за взаємодією дітей у грі, спостереження за спілкуванням батьків і дітей, за використанням методів, форм ігрової діяльності на заняттях), інтерв'ю з вихователем на предмет виховання гуманних почуттів. Також для більш детального вивчення проблеми виховання гуманності старших дошкільників був підібраний метод аналіз продуктів діяльності педагогів, де на нашу увагу заслуговували використовувані на практиці засоби, форми, методи і конкретні заходи з виховання гуманних почуттів в умовах ЗДО.

Таким чином, вихованість гуманності дошкільників 6-7 року життя оцінювалася за такими *критеріями: системою знань, позитивним ставленням до своєї гуманності та гуманною поведінкою по відношенню до інших*. З огляду на це, структурними *складовими вихованості гуманності* старших дошкільників виступили *когнітивна, емоційна та практична* складові. У процесі проведення констатувального експерименту ми орієнтувалися на схарактеризовані вище критерії, компоненти та показники, враховували модальність, силу та стійкість проявів гуманності, насамперед, у грі, а також у різних життєвих ситуаціях і видах діяльності. Вибірку досліджуваних склали: діти старшої групи ЗДО у кількості 28 осіб; 26 батьків та 10 вихователів даного закладу. Дослідження процесу виховання гуманності старших дошкільників відбувалося на основі анкетування батьків, бесіди з дітьми, спостереження (за взаємодією дітей у грі, спостереження за спілкуванням батьків і дітей, за використанням методів, форм ігрової діяльності на заняттях), інтерв'ю з вихователем, аналіз продуктів діяльності педагогів.

2.2. Аналіз результатів емпіричного вивчення процесу виховання гуманних почуттів дітей 6-7 року життя

Аналізуючи отримані результати за методом бесіди з дітьми, учасниками констатувального експерименту, ми з'ясували, що майже всі дошкільники (80%) знають, що таке гуманність і що, до всіх однолітків і дорослих людей потрібно її проявляти. На питання, у чому проявляються гуманні почуття, гуманістична спрямованість по відношенню до ровесників, до старших, діти зазначали різні варіанти відповідей: гарно спілкуватися, бути дружніми, добре гратися у різні ігри, вміння домовлятися, а також слухатися, навчатися, допомагати один одному (батькам по господарству, підносити сумку). Проте лише незначна кількість досліджуваних зазначили: вітатися, проявляти любов, доброзичливість у стосунках, турботливість по відношенню один до одного, підтримувати у складних ситуаціях, бути ввічливим. На питання, які використовує правила ввічливості у повсякденному житті, діти (50%) знають слова подяки (спасибі, дякую, будь-ласка тощо), а також і вітання.

Розглядаючи дані спостереження за взаємодією дітей під час ігрової діяльності та прояви ним гуманістичної спрямованості по відношенню один до одного (як до партнерів по грі) відмітили, що дошкільники залюбки погоджуються на участь у грі. Вони намагаються на початку домовитися, розподілити ролі, обговорити правила, ігрові дії. На цьому етапі найбільш помітні негаразди у поведінці дітей: вони часто сперечаються, погрожують один одному, між хлопчиками нерідко помітна штурханина. Все це вказує на недостатню міру сформованості гуманності у старших дошкільників. Варто відмітити, що дуже рідко подібні моменти спостерігають ся уже у ході ігрової діяльності, оскільки її учасники ту знаходяться під опосередкованою дією правил, що не дозволяє їм відволікатися на зайві моменти, які тут непотрібні.

Також ми відмітили, що, спільно діючи у ході гри, діти посміхаються один одному, домовляються про спільні дії, допомагають один одному,

подекуди намагаються уникнути специфічних ситуацій, які призведуть до конфліктів між партнерами по цій діяльності. Відтак, можемо вказати, що у ході самої гри гуманістична спрямованість проявляється у більшій мірі.

На основі проведених спостережень за ігровою діяльністю ми помітили, що гуманні почуття дітей старшого дошкільного віку не є стійкими, вони лише епізодично проявляються стосовно один одного на різних етапах гри. Специфічною є реакція дошкільників на втручання вихователя у їх діяльність, дуже рідко це доброзичливі стосунки, а в більшій мірі – супротив дорослому, що виражається у рухах, а подекуди у репліках типу не заважайте. Відтак, гуманність дітей потрібно цілеспрямовано розвивати у самій грі, залучаючись до неї вихователям, приймати участь у спільних діях з дітьми, з метою формування гуманістичної спрямованості вихованців.

Аналізуючи дані, отримані в процесі спостереження за спілкуванням батьків і дітей, щодо проявів гуманних почуттів по відношенню до старших під час організаційних моментів, до яких залучаються батьки у першій половині дня й у другій, коли приводять і відповідно забирають дітей із садочка, ми можемо виокремити такі поширені методи, а саме розповідь, бесіда, роз'яснення, порада, переконання, настанова, прохання, умовляння.

Результатом цього є виокремлення та об'єднання у групи методів морального виховання, які використовувалися для формування у старших дошкільників поваги до старших, а саме:

- вербальні (переконання, примушування, заперечення);
- суспільне міркування (схвалювання, заохочування, натякання, осудження, навіювання, покарання);
- працею (демонстрація зразка, пояснення способів дій, запрошення до сумісних дій);
- власним прикладом.

На основі проведеного спостереження ми можемо визначити особливості взаємодії батьків та дітей. Діти йдуть на контакт і взаємодіють з батьками, майже всі батьки намагаються врахувати всі побажання дітей. Можна

зазначити, що очікувані результати виправдали себе, так як вихователь займається навчально-виховною діяльністю з дітьми, і в цьому йому допомагають батьки. У співпраці з сім'ями вихованців педагоги ЗДО намагаються спланувати й організувати освітній процес з максимальним врахуванням педагогічного потенціалу та культуру кожної сім'ї, її ціннісні орієнтири. Проте, не було помітно вплив дорослих на ігрову діяльність дітей. Так, батьки взагалі не обговорювали питання участі дітей в ігровій діяльності з однолітками, її змісту тощо. На нашу думку, це негативно впливатиме на сформованість гуманних почуттів дітей 6-7 року життя.

У дошкільних закладах систематично і послідовно проводиться робота щодо морального виховання дітей, та зазначимо, що сам процес виховання гуманності у старших дошкільників не має високого рівня. Вихователі дуже рідко звертають увагу на формування гуманних почуттів дітей під час ігрової діяльності, на створення доброзичливої атмосфери у перебігу ігор, у незначній мірі намагаються керувати грою, вносити свої корективи. Одночасно вони намагаються використовувати і прислів'я, і приказки, як під час бесід, так і на заняттях, у повсякденному житті, проте не звертали увага на те, що саме ігрові засоби містять у більшій мірі значний потенціал щодо виховання гуманістичної спрямованості дошкільників у ставленні до ровесників і дорослих.

Формування у дітей традиції гуманного ставлення до однолітків, старших людей значною мірою визначається виховним впливом батьків, вихователів, оточуючих, а також наявними у них засобами, ігровими, етнопедагогічними.

Нами було виявлено, що процес формування гуманності у дошкільників 6-7 року життя, зокрема гуманних почуттів по відношенню до однолітків і дорослих, буде більш ефективним, якщо залучати до сучасного освітнього процесу дошкільної освіти ігрові засоби виховного впливу, зокрема сюжетно-рольові, режисерські й дидактичні ігри, які варто поєднувати з прислів'ями, приказками, соціально-побутовими казками; закріпити набуті знання через спеціально розроблену систему.

Внаслідок вивчення й аналізу анкет батьків, ми з'ясували, що не всі батьки звертаються до ігрових засобів у вихованні гуманних почуттів. Також не дуже часто вони використовують для цього й інші засоби у вихованні гуманності. Проте більшої уваги з їх боку звертається на виховання гуманного ставлення по відношенню до старших (40%). При цьому деякі з них читають казки – це найпоширеніше явище (80%). Крім того, також не меншої популярності у батьків користуються традиції, приказки, приклад старших та прислів'я.

Такий висновок ми зробили тому, що всім батькам було легко помітити у поведінці дитини негативне ставлення до старших(100%). За такими ознаками, а саме: поведінка дитини (80%), міміка обличчя (10%), почуття дитини (5%), жести (3%), демонстрація байдужості (2%). Байдуже ставлення переважно спрямоване на того хто викликав у дитини обурення.

Водночас, всі батьки (100%) відповіли, що їхня дитина має повагу до них. Висновки батьки обґрунтували, судячи з попередніх ознак. Проте зовсім дорослі не змогли надати відповідь на запитання: чи має їх син чи донька гуманні почуття щодо однолітків. Тут дорослі члени родин не зазначили нічого.

Також ми відмітили, що значна частина дорослих не звертаються до ігрових засобів у формуванні гуманістичної спрямованості дошкільників у ставленні до ровесників. Подекуди більшість батьків використовують для цього засоби етнопедагогіки, але й ті не у повній мірі, оскільки не повністю погоджуються, що вони є дієвими у вихованні гуманних почуттів по відношенню до старших.

Життєвий досвід батьків, щодо гуманного ставлення до старших, на власному прикладі, свідчить про те, що майже всі вони (80%) використовують незадоволену гримасу, коли їх батьки чогось вчать. Деякі з батьків (40%) зводять рахунки в думках з бабусею (своєю мамою, тещою і т.д.), коли дитина не слухається її, і спеціально не поспішають втручатися.

Аналізуючи дані, отримані в процесі спостереження за використанням методів, форм, ігрових засобів на заняттях, до яких залучається дошкільник

протягом дня, з'ясували, що педагоги більшою мірою використовують дидактичні ігри.

На основі практичного вивчення застосування засобів, методів, у вихованні гуманних почуттів, нами були виділені такі методи, а саме: проведення різного роду дидактичних ігор у яких представлено гуманність та її ознаки, вивчення прислів'їв та приказок, доручення різного роду (поливання квітів, чергування в куточку природи, чергування під час обіду та ін.). При вивченні рідної мови вихователі зорієнтовані на використанні з цією метою народних ігор та пісень, репертуар яких представлено у сучасних програмах дошкільної освіти. Не застаються осторонь і набори іграшок, зокрема для театралізованих ігор, мають місце також і різноманітні іграшки у формі тварин, птахів, музичних інструментів, а також окремі атрибути для проведення сюжетних ігор, проте знаходяться вони у незадовільному стані. Окреме місце педагогами відведено народній творчості у вихованні гуманності дітей старшої групи ЗДО, зокрема у формі фольклорних творів. Також не остаються осторонь уваги педагогів ЗДО й творчість народних художників, а також обрядова творчість (традиції, звичаї, свята тощо).

Як бачимо значна увага вихователів у вихованні гуманістичних почуттів старших дошкільників зосереджена на заняттях з розвитку мовлення, а найбільш дієвий засіб для них – це етнопедагогіка. З її джерел на заняттях були використані наступні елементи, а саме: праця, побут, життєвий устрій, народні свята (проводи зими, зустріч весни), традиції святкування весняних свят, дотримання звичаїв, обрядів підготовки до святкування Пасхи, ігри та іграшки, якими граються діти, відображають взаємини дорослих, вироби народного мистецтва, що прикрашали дім, посуд, одяг, інтер'єр житла, фольклор, який був у давнину.

А засоби, якими користувався вихователь під час заняття, мали різносторонній характер, а саме: демонстрування процесу та результатів трудової діяльності (демонстрація та проголошення алгоритму дій, сумісна

активність з дорослим, спільна діяльність з однолітками), слово (переконання, заборона), суспільні міркування, бачення (похвала, стимулювання).

На основі проведеного спостереження ми можемо помітити часткову недовіру використаних засобів, методів та джерел і можемо спрогнозувати такі чинники їх виникнення, а саме: переповненість груп, відсутність у батьків стійких власних моральних позицій, неправильна спрямованість родинного виховання; забуття історичного минулого значення сім'ї; відсутність ігрових методів і прийомів у виховання гуманних почуттів.

Аналізуючи метод інтерв'ю з вихователем на предмет виховання гуманних почуттів, ми з'ясували, що вихователі (100%) розуміють термін *виховання у дитини гуманності*. При цьому до 90% вихователів знають, у чому полягає сутність виховання гуманістичної спрямованості дошкільників. ми з'ясували, що біля 20% педагогів у своїй діяльності користуються ігровими засобами для виховання гуманного ставлення до однолітків і дорослих. На відміну від цих педагогів, біля 60% вихователів користуються лише засобами етнопедагогіки у вихованні гуманності старших дошкільників. Також біля 60% працівників ЗДО вважають свою роботу щодо виховання у дітей гуманних почуттів на основі використання звичних для них засобів результативною.

Водночас 60% педагогічних працівників дошкільної освіти знають, на виховання яких морально-етичних якостей така робота спрямована. Біля половини педагогів проводять роботу з батьками, щодо використання засобів етнопедагогіки у вихованні гуманності, проте взагалі не зважають на засоби сюжетно-рольової гри. При цьому вихователі намагаються використовувати і прислів'я, і приказки, як під час бесід, так і на батьківських зборах, на заняттях, у повсякденному житті, проте не звертали увага на те, що саме ці засоби містять відомості про традиції українців щодо шанування батьків і дорослих.

Було виявлено, що на заняттях з мовленнєвого спілкування наголошується на нормах етичної поведінки дітей, правилах спілкування з ровесниками, батьками, дорослими. Важливо, що вихователі в індивідуальній роботі з дітьми проводять бесіди про гуманність по відношенню до батьків,

дорослих, про дружбу між дітьми у колективі. Таких досліджуваних небагато – лише біля 20%. У закладі дошкільної освіти проводиться багато свят у яких простежується гуманістична спрямованість. Проте до цього процесу дуже мало залучаються батьки, а також помітно їх нехтування щодо допомоги в організації життєдіяльності групи.

Таким чином, педагогічні працівники проводять роботу з виховання гуманних почуттів старших дошкільників, проте у більшій мірі на виховання гуманного ставлення до старших. При цьому вони більшою мірою орієнтовані на використання у цьому процесі не ігрових засобів (сюжетні, ролі, дидактичні, театралізовані ігри), а засобів етнопедагогіки. Вихователі добре розуміють сутність поняття виховання гуманності, гуманні почуття, а також орієнтуються у методах, які доцільно використовувати для реалізації цього напрямку. Менш вони володіють знаннями й практичними вміннями, щодо використання ігрової діяльності у цьому процесі, а більшою мірою зорієнтовані на засоби етнопедагогіки. Батьки вихованців більше плутаються у поняттях, не розуміють які методи й засоби є більш доцільними, а тому використовують їх більше на підсвідомому рівні. Водночас вони більшою мірою орієнтовані на виховання у дітей гуманного ставлення до дорослих, ніж на виховання гуманних почуттів до ровесників (цей аспект вони повністю ігнорують). Зафіксовано, що дуже тісно вихователь співпрацює з батьками дошкільників з означеного напрямку, проте у більшій мірі він також зорієнтований на виховання гуманних почуттів по відношенню до дорослих. Свою роботу щодо виховання гуманістичної спрямованості дітей шостого-сьомого року життя педагоги відображають на заняттях, під час індивідуальних бесід, батьківських зборів, консультацій, а також інших організаційно-педагогічних моментів. Проте, нажаль, педагоги вважають свою роботу щодо виховання гуманістичної спрямованості старших дошкільників не завжди результативною.

2.3. Аналіз рівнів вихованості гуманності старших дошкільників

Як бачимо, результати констатувального експерименту показали, що в практиці ЗДО проводиться недостатня робота щодо формуванню у дітей гуманних почуттів в ігровій діяльності. У більшій мірі вона є односторонньою, оскільки дорослі орієнтуються на виховання гуманістичного ставлення дітей до старших, ігноруючи при цьому доброзичливість у стосунках з однолітками й використання для цього розмаїття дитячих ігор, що засвідчує недостатній рівень уваги педагогічних працівників до проблеми виховання гуманних почуттів дошкільників 6-7 року життя. На нашу думку, для підвищення ефективності цього процесу слід проводити більш активну роботу з вихователями та батьками.

За результатами проведеного дослідження нами було встановлено рівні вихованості гуманності дошкільників шостого-сьомого року життя та надано характеристику дітям кожного з виділеного рівнів. Для початку розглянемо таблицю 2.1. у якій розміщені показники дошкільників щодо кожної зі складових гуманності дитини 6-7 року життя та загальної міри розвиненості означеного морального почуття.

Таблиця 2.1.

Розподіл вихованців за станом сформованості складових гуманності дітей 6-7 року життя (у %)

Рівні	Складові гуманності		
	Когнітивна	Емоційна	Практична
Високий	20	10	20
Середній	40	20	30
Низький	40	70	50

Як показують дані таблиці, у досліджуваних старших дошкільників за всіма складовими є досить невеликий відсоток осіб, яким властивий високий

рівень вихованості гуманності. Так, когнітивна й практична складові високої міри сформованості властиві лише 20% дитячої вибірки, а емоційна взагалі – 10% дітей. Також, зафіксовано, що найбільший відсоток низького рівня складових є характерний для емоційної – 70%, що є, на нашу думку, досить великим, адже на рівні почуттєвої сфери дошкільникам не властиві співчуття й емпатія щодо інших. Також помітно негаразди й на рівні поведінки, де 50% не виявляють гуманного ставлення до однолітків і дорослих, а якщо брати в цілому – 80% старших дошкільників не проявляють гуманності по відношенню до інших. Такі дані уможливили формулювання попереднього висновку про те, що у дітей 6-7 року життя вихованість гуманності дозволяє бажати кращого.

З метою підтвердження озвученого судження щодо сформованості гуманних почуттів старших дошкільників охарактеризуємо рівні гуманності дітей 6-7 року життя, встановлені на основі проведеного емпіричного дослідження на констатувальному етапі.

Зокрема, дошкільники 6-7 року життя з *високим рівнем гуманності* характеризуються системними уявленнями про гуманність; здатні співвідносити вчинки відносно однолітків і дорослих з гуманним почуттями; прояви гуманності у поведінці дітей є типовими за всіх життєвих обставин; розрізняють гуманні почуття власні та їх прояви у ровесників і старших, відповідним чином на них реагують; добре знають відмінності гуманних почуттів, орієнтуються у їх проявах, усвідомлюють емоційний стан однолітків і дорослих, проявляють співчуття, гуманність до старших, ровесників; диференціюють власні емоційні переживання, у деякій мірі здатні до саморегуляції емоційних реакцій; виявляють готовність до надання безкорисливої допомоги ровесникам, старшим за них людям за критичних обставин; самостійно здатні оцінити ситуацію за допомогою моральної оцінки та адекватно її вирішити; правильно надають оцінку вчинкам зі сторони гуманістичних цінностей, схвалених суспільством; постійно розрізняють мотиви *хочу* та *потрібно*.

Старшим дошкільникам з *середнім рівнем гуманності* властиві уривчасті уявлення про гуманістичні цінності, гуманність, тому не завжди усвідомлюють власне поводження та поведінку однолітків, дорослих як гуманне / негуманне; не завжди їх уявлення про гуманність відповідає проявам у поведінці щодо ровесників чи старших за різних життєвих обставин; не у повній мірі диференціюють прояви емоцій і почуттів інших людей, а тому не завжди можуть адекватно на них зреагувати; нездатні у повній мірі усвідомити емоційний стан однолітків і дорослих, проявити співчуття, гуманність по відношенню до старших, ровесників; емоційні переживання є мало усвідомленими, а тому їм важко керувати ними; не завжди проявляють готовність до надання необхідної допомоги тим, хто її потребує; у поведінці присутні егоїстичні мотиви; не завжди можуть відшукати правильний вихід з обставин, які склалися, а тому рідко має місце у їх поведінці моральний вчинок; лише інколи можуть надати моральну оцінку гуманним вчинкам щодо ровесників, дорослих; інколи можуть розрізнити мотиви *хочу* та *потрібно*.

Дітям з *низьким рівнем прояву гуманності* властиві достатньо обмежені уявлення про гуманні почуття й гуманність по відношенню до людей, які їх оточують; лише зрідка можуть правильно оцінити вчинки з позицій гуманістичних цінностей; прояви співчуття для них невластиві; не мають уявлення, а тому не надають необхідну безкорисливу допомогу, не виявляють підтримки до тих хто її потребує; у поведінці вчинках керуються лише егоїстичними мотивами; не здатні адекватно оцінити прояви гуманності у вчинках своїх та інших з позицій гуманного ставлення; не можуть розрізнити мотиви *хочу* та *потрібно*.

Наступним етапом роботи став розподіл старших дошкільників за рівнями вихованості у них гуманних почуттів (гуманності), який було здійснено на основі узагальнених характеристик за всіма діагностичними методами, використаними у ході констатувального експерименту. У таблиці 2.2. представлено результати проведеного розподілу. Розглянемо його більш детально.

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості гуманності дітей 6-7 року життя (у %)

Рівні гуманності	Високий	Середній	Низький
Показники	17	30	53

Як вказують показники, розміщені у таблиці 2.2. значний відсоток дітей старшого дошкільного віку характеризується низькими проявами гуманних почуттів у взаємодії з однолітками та дорослими, їх більше ніж половина, а саме: 53%. Кращими є справи у 30% старших дошкільників, які схильні до часткового прояву гуманності по відношенню до осіб, які їх оточують. Найменший показник у згаданій таблиці – відсоток, який вказує на вихованців старшої групи, яким властивий високий рівень прояву гуманістичної спрямованості у їхній поведінці: 17%, що, на нашу думку, є зовсім мало.

Якщо поглянути на ситуацію в цілому, то для значної частини старших дошкільників є проблемним характер їх гуманістичної поведінки по відношенню до однолітків у ігровій діяльності, а також і по відношенню до ровесників і дорослих у повсякденному житті. Отже, загальний відсоток досліджуваних яким лише у деякій мірі властиве гуманне ставлення до людей становить біля 83%. Такий стан речей потребує негайного втручання й проведення формувального експерименту з означеною категорією дошкільників.

Зважаючи на те, що на констатувальному етапі брали участь досліджувані, які були учасниками експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп вибірки, потребує їх чіткий розподіл на означені групи для проведення формувального етапу дослідження. Відомості про належність дітей до ЕГ і КГ представлено у таблиці 2.3. Розглянемо їх більш детально.

Таблиця 2.2.

Розподіл досліджуваних 6-7 року життя на експериментальну й контрольну групи (у %)

Група досліджуваних, рівні та показники	Рівні гуманності		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна група (ЕГ)	17	30	53
Контрольна група (КГ)	17	27	56

Як бачимо, дані таблиці 2.3. вказують, що між показниками гуманності експериментальної й контрольної груп існують незначні відмінності, якими можна знехтувати під час проведення формувального експерименту.

Таким чином, на констатувальному етапі було з'ясовано, що батьки і вихователі проводять відповідну роботу з формування гуманістичних почуттів дітей 6-7 року життя. Проте більшою мірою вони зорієнтовані на виховання гуманного ставлення до старших, крім того спрямовані на використання здебільшого не ігрових засобів (сюжетні, ролові, дидактичні, театралізовані ігри), а засобів етнопедагогіки. Вихователі добре розуміють сутність поняття виховання гуманності, гуманні почуття, а також орієнтуються у методах, які доцільно використовувати для реалізації цього напрямку, проте менш володіють знаннями й практичними вміннями, щодо використання ігрової діяльності у цьому процесі, а більшою мірою зорієнтовані на засоби етнопедагогіки, що властиво певною мірою й батькам.

Таке ставлення дорослих до виховання гуманних почуттів у старших дошкільників базового закладу дошкільної освіти призводить до того, що значний відсоток дітей шостого-сьомого року життя характеризується низькими проявами гуманних почуттів у взаємодії з однолітками та дорослими, їх більше ніж половина, а це 53%. Для 30% досліджуваних властивий частковий прояв гуманності по відношенню до осіб, які їх оточують, а найменша кількість дітей – 17% є характерний високий рівень гуманістичної спрямованості у поведінці. Виявлені особливості гуманності на констатувальному етапі зумовили проведення формувального експерименту.

Висновки до розділу 2

У процесі проведення констатувального експерименту вихованість гуманних почуттів дітей 6-7 року життя оцінювалася за такими *критеріями: системою знань, позитивним ставленням до своєї гуманності та гуманною поведінкою по відношенню до інших*, а структурними складовими вихованості гуманності старших дошкільників виступили *когнітивна, емоційна та практична* складові. Дослідження процесу виховання гуманності старших дошкільників відбувалося на основі анкетування батьків, бесіди з дітьми, спостереження, інтерв'ю з вихователем, аналізу продуктів діяльності педагогів.

Вихователі добре розуміють сутність гуманності, гуманні почуття, а також орієнтуються у методах, які доцільно використовувати для реалізації цього напрямку. Однак, менш вони володіють знаннями й практичними вміннями, щодо використання ігрової діяльності у цьому процесі, а більшою мірою зорієнтовані на засоби етнопедагогіки. Батьки вихованців більше плутаються у поняттях, не розуміють які методи й засоби є більш доцільними, а тому використовують їх більше на підсвідомому рівні. Водночас вони більшою мірою орієнтовані на виховання у дітей гуманного ставлення до дорослих, ніж на виховання гуманних почуттів до ровесників (цей аспект вони повністю ігнорують).

На констатувальному етапі було зафіксовано: значний відсоток дітей шостого-сьомого року життя характеризується низькими проявами гуманних почуттів у взаємодії з однолітками та дорослими – 50%, що більше ніж половина. 30% досліджуваних властиві часткові прояви гуманності по відношенню до осіб, які їх оточують, а найменша кількість дітей – 17% , характеризуються високим рівнем гуманістичної спрямованості поведінки.

Отримані результати сформованості у дітей старшого дошкільного віку гуманності на констатувальному етапі зумовили проведення формувального експерименту.

РОЗДІЛ 3.

ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ДОШКІЛЬНИКІВ ШОСТОГО-СЬОМОГО РОКУ ЖИТТЯ В ГРІ

3.1. Обґрунтування педагогічних умов вдосконалення гуманності дітей 6-7 року в грі

Цей підрозділ спрямований на роз'яснення стратегії формувального експерименту магістерського дослідження. Аналіз стану розробки проблеми виховання гуманних почуттів дітей 6-7 року життя в ігровій діяльності вказав на нагальну потребу у створенні найбільш оптимальних умов для формування гуманності старших дошкільників в умовах ЗДО, що власне й було метою формувального етапу.

Згідно зі вказаною метою постала необхідність:

- виділити та обґрунтувати педагогічні умови виховання гуманного ставлення дітей 6-7 року життя до однолітків і ровесників в ігровій діяльності;
- розробити систему роботи з оптимізації процесу виховання гуманних почуттів старших дошкільників в умовах ЗДО;
- простежити ефективність виділених педагогічних умов і методів виховання гуманного ставлення до однолітків і дорослих в ігровій діяльності.

Аналіз наукової літератури й емпіричні результати констатувального експерименту засвідчили, що міра розвитку гуманності старших дошкільників залежить від: використання в освітньому процесі засобів ігрової діяльності, опори на засоби етнопедагогіки; цілеспрямованого й систематичного впливу педагогів і батьків на емоційно-почуттєву сферу 6-7 року життя.

Зважаючи на те, що у ході проведення діагностичних процедур встановлено, що увага дорослих до проблеми виховання гуманності старших дошкільників є недостатньою, на етапі формування зроблено акцент на її актуалізації.

У процесі з'ясування стратегії організації формувального експерименту висхідним принципом стали положення особистісно орієнтованого підходу, який у дошкільній освіті розробляється І. Бехом, А. Богуш, О. Зайцевою, О. Кононко та ін. Положення означеного підходу у плані формуванням гуманних почуттів дітей 6-7 року життя дозволили узгодити позиції учасників освітнього процесу та встановити повагу один до одного як висхідну моральну цінність.

Зважаючи на висхідну точку морального виховання, зокрема формування гуманних почуттів старших дошкільників було виділено педагогічні умови реалізації формувального експерименту, до яких ми віднесли: *підвищення методичної готовності педагогів ЗДО до морального зростання дітей 6-7 року; засвоєння моральних інстанцій за рахунок збагачення виховного процесу дитячими іграми, насиченими українським фольклором*. Розглянемо їх більш детально.

Зокрема, аналізуючи першу педагогічну умову – *підвищення методичної готовності педагогів ЗДО до морального зростання дітей 6-7 року* – ми виходили з того, що Вихователі дитячого садка є наочними прикладами для дітей, які повинні навчити дітей моральним нормам, допомогти проявляти свої позитивні риси характеру, підбадьорювати та підтримувати. Потрібно враховувати вікові та індивідуальні особливості, організовуючи роботу із старшими дошкільниками, спрямовану на формування моральних цінностей у дітей. Цінною з цього приводу є думка В. Сухомлинського: «Вихователіві треба глибоко знати логіку дитячих бажань, прагнень та їх взаємозв'язок із справжніми потребами, інтересами всебічного розвитку людини» [41, с.505-506].

У процесі формування моральних цінностей дошкільників 6-7 року життя у навчально-виховному процесі, на нашу думку, важливим є ставлення педагогів до виконання своїх професійних обов'язків. Вони повинні досконало реалізувати завдання морального виховання дошкільників. Через що виховання високоморальної особистості може бути здійснене лише компетентними фахівцями, які справді можуть закласти в дитині позитивні особистісні якості та риси [36]. Педагогові важливо не забувати, що моральні цінності можуть бути сформовані на основі золотого правила моралі, яке було запропоноване І. Кантом, що не втрачає актуальності і на сьогоднішній день. Тому, коли моральні цінності є сформованими в особистості, то вони стають незалежними від інших – нижчих цінностей, які є їх основою [52].

У процесі морального виховання дошкільників педагогам слід приділяти увагу розумінню та осмисленню вчинків. Тобто спочатку роботу потрібно спрямувати на навчання дітей правильно себе поводити згідно з моральними поняттями і правилами суспільства, а після цього навчити діяти в різних життєвих ситуаціях. Також слід враховувати основу морального становлення дошкільників 6-7 року, а саме навчально-виховну діяльність.

Проаналізувавши наукові дослідження Л. Божович та О. Дробницького, ми дійшли висновків, що майже будь-який процес навчально-виховного формату в ЗДО несе моральне спрямування [32]. Доволі цінного значення з приводу цього набуває думка К. Ушинського, який вважав, що взагалі увесь педагогічний процес повинен будуватися на засадах народності і включати в себе принципи моральності та гуманності. Не дивлячись на особливості будь-якої педагогічної системи, врахування її мети, завдань та інших обов'язкових складових, усе це повинно в себе включати ці три компоненти. На думку педагога, саме народна культура, яка виступає єдиним цілим бачень народу значною мірою впливає на формування базових рис та якостей особистості, в тому числі і моральних, відповідно до національного характеру народу [5]. Тому, щоб підвищити методичну підготовку вихователів ЗДО, потрібно

посилити увагу щодо розширення кола знань про моральні якості та цінності дітей. Це можна здійснити шляхом:

- проведення семінарів-практикумів із проблеми морального виховання;
- проведення майстер-класів, тренінгів;
- розв'язання педагогічних ситуацій;
- поглиблення знань про позитивні та негативні моральні взаємини героїв літературних творів та персонажів ігор-драматизацій;
- аналіз моральних вчинків справжніх людей на основі власного досвіду;
- розширення емоційно-чуттєвої сфери (розвиток ціннісних ставлень, розуміння дитиною якостей героїв літературних творів). На це варто звернути увагу, так як говорив видатний педагог, В. Сухомлинський: «Сфера моральної свободи, свободи волі, сфера виявлення справжньої людської суті в особистих вчинках, відносинах між членами колективу – все це потребує великої культури і такту вихователя [41, с. 507].

Тому сильною силою моральної поведінки є слово педагога. З його допомогою у дитини формується моральна свідомість, поведінка та моральні почуття. Щоб виховання дітей було успішним на народних засадах, педагогічному колективу потрібно знати саме ту методичну галузь, яка є основою їх діяльності, а також володіти рідним словом. Вихователю потрібно завжди вдосконалювати знання рідної мови, які в свою чергу, відображають найголовніші образи минулого, теперішнього і майбутнього народу. Через це педагогу потрібно не лише широко використовувати форми, засоби та прийоми народної педагогіки під час різних прогулянок, екскурсій, але й включати їх у заняття з розвитку мовлення. Це надасть змогу якнайкраще здійснювати розвиток розумової діяльності дошкільника, і разом з тим сформує моральні цінності. Разом з тим, такі заняття, багаті на використання народних засобів, дають змогу значно розширити моральні категорії. В результаті цього у старших дошкільників формується морально-духовний ідеал засобами українського фольклору та рідного слова [2].

Виховна сила та якість навчальної діяльності полягає не лише в ролі вихователя, а й у потребі дошкільника отримувати нові знання, враження і способи пізнавальної сфери діяльності. Задоволення даної потреби позитивно позначається на всебічному розвитку особистості. Якщо при цьому вихователь звертає увагу на моральний аспект усього процесу виховання і навчання, дитина поступово зможе усвідомити, що успішне навчання є запорукою формування її як успішної, наполегливої та високоморальної особистості [43]. Педагог мусить докласти усіх можливих зусиль задля забезпечення сприятливих умов для розвитку у дошкільника базового літературного смаку. Він повинен уміти збалансовувати спеціально організовану та індивідуальну діяльність, з метою збагатити життєвий досвід дитини; навчити її підтримувати бесіду за змістом художніх творів, персонажів творів; формувати у дошкільників оцінно-етичні судження [33].

Саме усній народній творчості надається велика роль у роботі із старшими дошкільниками як у сім'ї, так і в закладі дошкільної освіти. Дорослі повинні знати, що використання народних знань, традицій та фольклорних творів, сприяють вихованню чемності, чесності, доброти та інших позитивних якостей особистості. Так, відомий педагог зазначав, що спілкуючись удома із дітьми, матір із батьком мають проявляти зацікавленість та інтерес до всього, що відбувається із дітьми у дошкільному закладі, підтримувати їх, прищеплювати любов та повагу до рідного українського слова [27].

Неодмінно, нам би хотілось наголосити на значенні оцінки педагога щодо дії чи вчинка, що виконала дитина. Як правило, у процесі будь-якої діяльності педагог використовує оцінку щодо відношення дитини до діяльності, досягнутого результату чи ставлення дитини до певного явища чи літературного твору. Цілеспрямоване використання оцінки досить важливе у прищепленні моральних ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку. Оцінка може виражати сильну дію на виховання дітей: позитивна оцінка пробуджує радість, бажання продовжити висловлювати свою думку чи виконувати певну якусь діяльність, що в свою чергу, підвищує самооцінку дитини. Негативна

оцінка знижує емоційний стан дошкільника і все це підпорядковується поганим настроєм, злістю до всього оточуючого, формуванням негативних якостей особистості, образу до дорослих. Через що виникає протиріччя: педагогу нелегко підібрати адекватну самооцінку щодо дій дитини, так як він може завищити оцінку, що призведе до неадекватного усвідомлення дитиною моральних дій [12].

Отже, педагогам, з метою ефективного виховання гуманних почуттів дітей 6-7 року життя, варто володіти педагогічним тактом та прагнути до самовдосконалення. Педагог повинен зробити все можливе, щоб забезпечити формування у дітей позитивних моральних якостей, цінностей та адекватної самооцінки і впевненості у власних силах. Тому потрібно відповідально віднестися до вибору засобів та методів, які спрямовані на аналіз вчинків людей, героїв казок, що в свою чергу стимулює дітей до морального ідеалу.

Розглядаючи другу педагогічну умову – *засвоєння моральних інстанцій за рахунок збагачення виховного процесу дитячими іграми, насиченими українським фольклором* – ми виходили з того, що формування моральних цінностей може бути здійснене лише на основі закону морального розвитку: «формування моральних цінностей буде ефективним, якщо ґрунтується на сформованих нижчих цінностях; формуючи моральні цінності необхідно паралельно розширювати зміст і кількість цінностей нижчого порядку» [52, с. 14]. Тобто фундаментом моральних цінностей є цінності буття, свободи, волі, діяльності, спілкування і т. д. [52]. Видатний український педагог А. Б. Щербо у своїй праці зазначала, що прищепити моральну поведінку не можна наказом, покаранням. Потрібно, щоб дитині самій захотілося чинити добре. Одним із стимулів такого бажання може стати естетичне почуття, викликане красою чиїхось вчинків [56].

Для успішного виховання дошкільників на народній основі, педагоги повинні змістовно ознайомитися із народною педагогікою, яка повинна міститися у кожному виді діяльності закладу дошкільної освіти. Тобто саме на основі народної педагогіки повинна базуватися навчально-виховна діяльність

педагогів. Через що, ми вважаємо за доцільне зазначити твердження І. Бега, що саме правильно організоване за формою та змістом навчання повинно мати високий виховний потенціал. Науковець звертає увагу на введення особистості у простір світоглядних ідей, формування моральних настанов й морально-етичних ціннісних орієнтацій, її гуманістичну спрямованість, ознайомлення зі зразками моральної поведінки, формами спілкування особистості з іншими [2].

Тому у процесі морального виховання дошкільників, педагогові слід використовувати дитячу пареміографію, яка вважається часткою фольклору та містить у собі коротенький формат висловлювань, які у метафоричному форматі відображають суть предметів і явищ світу. До них відносять прислів'я й приказки, які існують у вигляді вітань, побажань, примовок, прикмет. За їх допомогою діти можуть легко запам'ятати та засвоїти суть моралі, що, в свою чергу, передається усним способом. Завдяки цьому у дошкільників активно розвивається уява, фантазія, правильна артикуляція почуття ритму, в результаті чого у дітей підвищується культура мовлення [20].

Застосовуючи засоби, методи та форми українського фольклору у роботі з дітьми відповідно до програми, педагог повинен враховувати вікові та індивідуальні ознаки дошкільнят. Результативність використання засобів народної педагогіки знаходиться в залежності від дотримання педагогом виховних та навчальних завдань, які стоять на першому місці педагогічної взаємодії. Тому важливо слідкувати за актуалізацією змісту морального становлення дошкільнят та забезпеченням педагогічних умов різних видів діяльності в умовах ЗДО.

Збагачення змісту виховання моральних цінностей дошкільників засобами народної педагогіки може бути здійснене на основі розробки навчально-виховної роботи з морального виховання та досконалий підбір засобів та методів виховного впливу. Тому нам би хотілось навести приклад спеціальної програми, спрямованої на моральне зростання дошкільнят і формування у дітей моральних цінностей та особистісних якостей:

- *розширення дитячих знань про значення моральних вчинків, дій, розуміння дітьми їх суті; їх конкретизація у вигляді відповідних еталонів:*
 - складання дошкільниками (власних та колективних) творчих розповідей, наприклад «Якби я був (була) персонажем казки, я ...», обговорення змісту розповіді в дитячому колективі з метою оцінки, зміни сюжету за бажанням дітей; розігрування театральних міні-постановок на основі сюжетів;
 - організація спостережень дошкільників за поведінкою, вчинками, діями оточуючих у моральних ситуаціях, їх обговорення, аналіз та оцінювання;
 - збагачення змісту народними, морально спрямованими іграми;
 - розв'язування морально-етичних проблемних ситуацій: реальних та за сюжетами фольклорних творів;
 - розучування дітьми українських фольклорних творів морального спрямування.
- *Розвиток емоційно-вольової сфери дошкільників моральними переживаннями:*
 - проведення роботи над усвідомленням дошкільником особистих емоцій та переживань та аналіз їх причин виникнення;
 - застосування елементів казкотерапії, музикотерапії, танцювальної терапії, кольоротерапії у повсякденній діяльності дошкільників для надання позитивного емоційного стану дітям;
 - проведення театралізованих постановок та ігор за сюжетами фольклорних творів морального спрямування;
 - збагачення «Я-образу» старших дошкільників моральними установами, уявленнями та ціннісними орієнтаціями;
 - організація ігрових тренінгів, індивідуальних та колективних бесід на формування правильних моральних цінностей, адекватної самооцінки та самосприйняття;
- *Розширення досвіду дітей на основі правильно організованої моральної діяльності дошкільників:*

- організація та проведення свят морального змісту («День добрих справ», «Доброго настрою», за сюжетом казок чи інших фольклорних творів);
- вправління у дитячій колективній суспільно-корисній праці (організація привітання-сюрпризу, допомога педагогу чи іншим працівникам закладу дошкільної освіти; написання листа з привітанням когось, побажанням; створення подарунків близьким людям);
- забезпечення сприятливих умов для вправління старших дошкільників у різних видах діяльності, спрямованих на вияв своїх моральних цінностей, емоцій, почуттів, переживань [36].

Приклад такого підходу до проблеми формування моральних цінностей буде не лише розв'язувати головні завдання морального розвитку старших дошкільників, а й разом із тим зможе захопити дітей. Так як матеріал, який буде застосований у роботі з дітьми відповідатиме прагненням дошкільників, їх бажанням показати свої можливості. Він матиме більш практичний характер, включатиме елементи емоційно привабливих ігор, змагань. Наприклад, дошкільники зможуть подорожувати разом із персонажами казок. Головне, щоб мета була чітко поставленою педагогом і була спрямована на злагоджену діяльність дітей, сприяла згуртованості та взаємодопомозі.

Щоб забезпечити повноцінне формування основних моральних цінностей, педагог повинен застосувати доцільний добір методів, щоб активізувати механізм морального виховання дошкільників. Серед усіх класифікацій методів морального виховання, ми обрали одну, яка, на нашу думку, найбільш відповідає формуванню у дошкільників позитивних моральних цінностей. Класифікація методів морального виховання за І. Бабій включає в себе три блоки:

- формування моральної свідомості;
- формування моральної поведінки;
- стимулювання моральних почуттів [2].

Застосовуючи методи стимулювання моральних емоцій, почуттів та норм поведінки, педагог сприяє формуванню базових моральних ціннісних

орієнтацій, норм, належного рівня емоційного стану. Такими методами можуть стати ситуації успіху, також використання ситуацій морально-емоційних переживань, народних ігор, пізнавальних ігор, наведення прикладу інших, які в основі матимуть вияв своїх емоцій, почуттів, фантазії, уяви, власного артистизму.

На застосування будь-яких методів впливає мовлення педагога, а саме його емоційна насиченість, наявність позитивних емоцій, творчий підхід. Кожен використаний метод повинен бути направлений з метою формування моральних ціннісних орієнтацій старших дошкільників. Це можуть бути вправи та ігри в основі яких лежить творче пошукове завдання, виконуючи які дитина замислюється над завданням чи моральним змістом тієї чи іншої вправи чи гри, також надання педагогічної оцінки вчинкам дитини, схвалення дитячих моральних дій. Завдяки ним дитина вчиться вирішувати проблемні ситуації морального змісту, наполегливо переборювати труднощі, ініціативно підходити до будь-якого виду діяльності, бажання проявляти свої сили та можливості. У результаті цього дошкільник стає допитливим, організованим, самостійним та відповідальним, що сприяє набуттю різних позитивних якостей.

Отже, для збагачення змісту виховання моральних ціннісних орієнтацій дошкільників українським фольклором, педагогові потрібно продумати відповідний добір методів та засобів. Це потребує розробки спеціальної навчально-виховної роботи з морального виховання. Така робота має ґрунтуватися на розширенні дитячих знань про значення моральних вчинків, дій, розуміння дітьми їх суті; їх конкретизація у вигляді відповідних еталонів; розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників моральними переживаннями та розширенні досвіду дітей на основі правильно організованої моральної діяльності дошкільників.

Таким чином, у проведенні формувального експерименту висхідною точкою були положення особистісно орієнтованого підходу, які в оптимізації процесу формування гуманних почуттів дітей 6-7 року життя дозволили узгодити позиції учасників освітнього процесу та встановити повагу один до

одного як визначальну моральну цінність. Дотримуючись означеного принципу були виділені й обґрунтовані педагогічні умови вдосконалення прищепленню гуманності дошкільнят 6-7 року, до яких належать: *підвищення методичної готовності педагогів ЗДО до морального зростання дітей 6-7 року; засвоєння моральних інстанцій за рахунок збагачення виховного процесу дитячими іграми, насиченими українським фольклором.*

3.2. Характеристика експериментальної програми з оптимізації виховання гуманних почуттів дітей 6-7 року життя

Результати проведеного експериментального дослідження засвідчили, що практика ЗДО нині не у повній мірі використовує засоби ігрової діяльності у роботі з дітьми дошкільного віку у контексті формування гуманності старших дошкільників. Результати констатувального експерименту показали, що у ЗДО проводиться недостатня робота з виховання у дітей гуманного ставлення до однолітків і дорослих. Також було з'ясовано, що без співпраці дошкільної установи з батьками така робота не дасть позитивних результатів.

Результати констатувального експерименту засвідчили також про недостатню міру актуалізації досліджуваної проблеми щодо ставлення батьків вихованців. Саме тому, з даного питання слід проводити більш активну роботу з батьками вихованців, щоб підвищити рівень їх знань і досягти високого рівня сформованості гуманних почуттів дошкільників, а також позитивного ставлення до загальнолюдських цінностей.

Також в організації освітнього процесу, пов'язаного з вихованням гуманістичної спрямованості спостерігаються труднощі, пов'язані з співпрацею педагогічних працівників з батьками вихованців. Саме тому, при розробці системи роботи, яка на нашу думку, повинна забезпечувати більшу ефективність гуманних почуттів дошкільників 6-7 року життя, ми урахували дані наукових здобутків дослідників про сутність, методи та прийоми

виховання дітей дошкільного віку. Також ми спиралися на розробки системи роботи Н. Лисенко, яка тією чи іншою мірою використовується у практиці ЗДО.

Формувальний експеримент відбувся протягом 2019 / 2020 навчального року, його початок припав на лютий, а контрольний зріз ми проводили по завершенні усіх трьох етапів експерименту. Результати підсумкового зрізу одержали в наприкінці жовтня 2020 року, формувальний етап продовжувався п'ять місяців. Під час проведення експерименту діти ЕГ активно включалися у роботу за тематикою програми. Діти КГ були залучені до освітнього процесу, який не зазнав змін у зв'язку із запровадженням нашої системи роботи.

Мету формувального експерименту складало положення: розробити системи роботи та дослідно-експериментальним шляхом перевірити її дієвість, що забезпечить ефективність формування у дітей 6-7 року життя гуманних почуттів засобами ігрової діяльності. Відповідно до завдань дослідження, реалізація розробленої нами системи роботи мала забезпечити три напрями – робота зі старшими дошкільниками, вихователями та батьками вихованців з поглиблення знань та набуття практичних вмінь у галузі морального виховання з метою підвищення рівня сформованості гуманності по відношенню до ровесників у ігровій діяльності й до старших у повсякденному житті.

У ході проведення нашого дослідження ми частково використовували навчально-методичну базу освітньої установи, у тому числі перспективні плани вихователів старших груп.

Так, консультативно-просвітницький напрям взаємодії з вихователями зорієнтований на удосконалення професійної підготовки педагогів до найбільш ефективного та повноцінного використання засобів ігрової діяльності у поєднанні з етнопедагогічними засадами у практиці ЗДО. Означений напрям, на нашу думку, слід реалізувати у різноманітних формах підвищення методичного рівня педагогічного колективу дошкільної установи.

Зокрема з педпрацівниками ЗДО експериментатором було проведено низку консультацій такі, як: Ігрова діяльність та її роль у моральному зростанні дошкільника, Потенціал сюжетно-рольової гри у формуванні гуманних

почуттів старших дошкільників, Поєднання української етнопедагогіки з рольовою грою старших дошкільників у педагогічній практиці, Виховання дитини дошкільного віку за допомогою засобів та методів гри, Виховуємо особистість, Гуманність особистості, Прояви гуманного ставлення до однолітків, Гуманістичні почуття та їх прояви щодо дорослих.

Крім того, для всіх педагогів експериментального дитячого садка була організована лекція з проблеми *формування моральних якостей старших дошкільників як нагального питання дошкільної освіти*, що передбачало не лише ознайомлення з цією проблематикою, але й зі змістом і характером нашої експериментальної роботи з дітьми 6-7 року. Мета лекційного заняття полягала у розкритті основних шляхів формування моральних якостей старших дошкільників щодо покращення гуманних почуттів по відношенню до ровесників і старших осіб. Зокрема зміст названого методу передбачав узагальнення знань вихователів з морального виховання, найбільш актуальних цінностей людства, роль гри у становленні моральності дитячої особистості, спрямованість засобів етнопедагогіки на виховання гуманності дошкільників, ознайомлення з сучасними методами створення морально-етичних ситуацій в умовах ЗДО.

У процесі просвітницької роботи з працівниками дошкільної установи ми прагнули сформувати у них зацікавлене ставлення до вивчення та подальшого використання у власній практиці: ігрових засобів та прийомів для виховання гуманного ставлення до однолітків і дорослих; наповнення ігрових методів і прийомів змістом етнопедагогіки.

Слід зазначити, що особливого роду ускладнення працівники ЗДО відчували при організації морально-етичних бесід з дітьми, оскільки були недостатньо ознайомлені з методичними особливостями їх проведення. Саме тому спільно з психологом експериментатором було запропоновано до вивчення вихователями ЗДО методичні матеріали щодо тематики й методики їх проведення зі старшими дошкільниками. Перелік матеріалів представлено у додатках.

Враховуючи, що важливою необхідно посилювати інтеграцію суспільного та сімейного виховання у контексті питання формування гуманного ставлення старших дошкільників до однолітків і старших осіб, нами проведена така робота з батьками вихованців: *лекція* Головні засоби ігрової діяльності та їх значення у вихованні гуманності у сім'ї. Окрім цього проведено міні-консультативних зустрічей з дорослими членами сімей, на яких відбувався аналіз педагогічних ситуацій на основі авторської казки (*Сьома дочка*, В. Сухомлинський). Своєрідним фіналом проведених зустрічей були розроблені пам'ятки для батьків *Дитяча гра у родині*, *Етнопедагогіка у сім'ї*, *Постулат для батьків* (художній твір *Як виховати справжню людину* за В. Сухомлинським). Окрім того було проведено педагогічну годину обговорення ціннісних орієнтацій за названим твором педагога.

Схарактеризовані заходи скеровувалися експериментатором на підвищення теоретично-методичного рівня батьків в питанні гуманності людини та усвідомленні ними її значущості у стосунках з ровесниками та дорослими. Окремим пунктом стояло завдання надання практичних рекомендацій зі створення власних сімейних традицій виховання за допомогою ігрових методів і прийомів, а також надбань етнопедагогіки щодо вирішення означеного питання.

На формувальному етапі нами було розроблено систему з прищеплення гуманності дошкільників 6-7 року. Так, на першому *пошуковому етапі* (його назву визначав домінуючий вид діяльності – пошуково-дослідний) було поставлено за мету набуття дитиною знань про гуманні почуття, ознайомлення дітей зі змістом *рольових ігор*, де на перший план виокремлено позитивне ставлення до взаємин між людьми (бажання надати допомогу, співпереживати, дидактичними іграми), а також *засвоєння відповідної термінології*: *гуманні почуття*, *гуманність*, *людяність*, *ставлення до однолітків* (близьких, дорослих, батьків тощо).

Прищеплення дошкільникам 6-7 року гуманного ставлення ігровими засобами, іграми з народним змістом здійснювалося за допомогою певних

шляхів морального плану. Зокрема було реалізовано у вигляді пізнавальних хвилинок заходи, тематикою яких стали інстанції добра й краси, приклади з життя, приказки, прислів'я; етичні казки; ігрові технології; ситуації морального вибору; театралізовані вправи. Зазначимо, що робота з використання цих засобів знаходилась на початковому етапі їх засвоєння, оскільки з кожним роком у практиці дошкільних установ формат взаємодії з дітьми соціально-морального спрямування збагачується.

Експериментатором сумісними зусиллями з психологом установи проведено цикл етичних бесід про ставлення до батьків, близьких, про необхідність піклування про них. У ході таких бесід прагнули до плекання у дітей гуманного ставлення до близьких, виявлення турботи про них, шанобливе ставлення до їхніх настанов та порад, бажання щоденно піклуватися про них; прищеплювати бажання бути гідними дітьми своїх батьків, прагнення приносити щастя в свій дім. Всього було проведено 3 подібних бесід.

Окрім цього було зосереджено увагу й проведено ряд дидактичних ігор з малятами: Увага! Чарівне слово!, Компліменти, Прояви увагу до іншого. Цей формат взаємодії передбачав і заняття почуттєво-морального плану, які сприяли прищепленню проявів гуманності (про ввічливість, доброту, емпатію, вираження емоцій, розширення знань про емоційно-почуттєву сферу особи).

Нами заохочувалося самостійне вправляння дітьми у моральній поведінці у процесі сюжетних ігор, в яких відтворювалася роль дорослих. Нами були розроблені заняття загальної тематики для формування правил поведінки етичного спрямування – *Моральні вчинки*. Дивись детальніше у додатках (додаток Ж).

З метою розвитку афективної сфери, плекання позитивного ставлення до навколишнього, перебування дошкільнят у врівноваженому, спокійному психологічному стані, нами були проведені психологічні етюди, зокрема *Сердитий дідусь*, *Мама засмучена*, *Олена допомогла собачці*, *Костя посадив дерево* (додаток З). Також ми розповідали цікаву історію В. Сухомлинського, що сприяла прищепленню малюкам почуттів гуманності й співчуття, готовності

допомогти [52, 392]. Зміст історії розміщений у додатках. Головною вимогою до проведення означених заходів було вмотивування дітей на пошук шляхів підтримки спокійного, доброзичливого ставлення до старших.

При проведенні заходів ми також враховували вимоги БКДО, щодо плекання у дітей радісного світосприймання, урахування емоційних та інтелектуальних потреб у спілкуванні, у провідних видах діяльності, які задовольняються у процесі взаємодії з навколишнім середовищем.

На *другому навчальному етапі* ми ставили за мету розвивати і удосконалювати знання дітей щодо використання знань, умінь і навичок морального виховання в грі. Серед засобів, які використовувалися нами у запровадженні системи роботи на формувальному етапі експерименту були: фольклор), традиції, зокрема: з морального виховання *Подорож в країну ввічливості, Шануй людей – і тебе шануватимуть* (додаток І).

Зазначимо, що майже 70% зазначених засобів використовувалась раніше тією чи іншою мірою при проведенні морально-етичної роботи з дітьми. У той же час, майже 1/3 засобів, які ми запропонували вихователям ЗДО до впровадження, потребували клопіткої роботи щодо засвоєння дошкільниками належних знань, умінь і навичок.

Для вирішення завдання стимулювання гуманних почуттів у малят нами було проведено ряд міні-занять з гуманного розвитку. Так, на заняттях з розвитку зв'язного мовлення, які були спрямовані на виховання гуманності у взаємодії з однолітками, старшими, перетворювалися в заняття словесності з глибокими міжпредметними зв'язками, з дослідженнями мовних процесів, моральних категорій, які сприяли розкриттю великих можливостей даного заняття у вихованні гуманістичної спрямованості дошкільнят.

Усі проведені на навчальному етапі заняття мали цікаве змістовне наповнення, оскільки ми передбачали за необхідне посилити мотивацію дітей на дотримання і їх виконання моральних правил, максимально заохочували їх до емпатії, поваги до ровесників, старших та інших моральних учинків.

Система роботи з дітьми включала у себе розігрування казкових творів в особах, що уможливило підвести дітей до розуміння важливості моральних знань і якостей, способів їх прояву, розуміння сутності понять (морально-етичних інстанцій), уміння характеризувати моральні (аморальні) прояви, аналізувати та давати їм адекватну оцінку, усвідомлення чужих емоцій та прояви емпатії щодо них. Все це, у свою чергу, сприяє прищепленню гуманності дошкільнят шостого року життя, плекання поваги до ровесників і старших через літературних персонажів і їх вчинків, які властиві їм. Були задіяні наступні літературні твори: *Івасик-Телесик*, *Пан-Коцький*, *Солом'яний бичок*, *Дідова дочка й бабина дочка*, *Мудра дівчина*, *Гостинець батькові*, *Бідна вдова з сином удовиченком*. Всього було організовано 14 занять в описаному напрямі.

З метою усвідомлення понять і категорій, які визначають зміст морально-етичних інстанцій, нами було введено у програму занять з мовленнєвого розвитку відповідні терміни у найбільш простому трактуванні, що дозволяло дітям більш краще їх засвоїти. У ході такої роботи систематично проводили вкраплення хвилинок народної мудрості, де пропонували увазі малятам прислів'я і приказки з моральним спрямуванням. Крім того частково вводили до занять міні-бесіди етичного плану, у яких мали місце гуманні мотиви по відношенню до ровесників і старших. Подібні засоби мали стимулювати прояви різноманітних почуттєвих переживань, які підвищують інтерес малюків до моральних норм і правил, ознайомлення із навичками саморегуляції свого емоційного стану.

Подальший хід виховання гуманних почуттів передбачав плекання позитивної установки на застосування набутого досвіду у життєдіяльності дітей при спілкуванні з однолітками, батьками вихованців і дорослими в умовах ЗДО та сім'ї. Це досягалося концентрацією уваги дітей на тому доброму, приємному, радісному, що їх оточує як вдома, так і у ЗДО. При цьому ми вважали за необхідне звертатися до життєвого досвіду кожного вихованця, закріплюючи

необхідність бути добрим, ввічливим, чуйним, привітним, а головне – морально вихованим.

Важливим моментом програми нашого експериментального дослідження став його третій – *діяльнісний етап*, мета якого полягала у прищепленні малятам уміння адекватного застосування набутого досвіду гуманного ставлення до ровесників і старших. *Засобами* в означеному напрямі були *різні види гри* (у переважній більшості сюжетні, проте використовувалися й режисерські ігри, а також і театралізовані) проблемні ситуації, дидактичні ігри, вправи та бесіди.

Зазначимо, що вся означена робота на практичному етапі спрямовувалась на закріплення у дітей набутого досвіду гуманного ставлення до однолітків і старших, у тому числі – з урахуванням самостійності та якості виконання. Оскільки у ЗДО, в якому проводився експеримент з вересня 2020 року, розпочато роботу з соціально-морального розвитку, відповідно до вимог дошкільної освіти, впровадження експерименту з формування у дошкільнят 6-7 року гуманних почуттів стало своєрідним моніторингом дієвості означеного напрямку.

Слід також наголосити на тому, що в контексті апробації системи роботи нами було передбачено реалізацію завдань Базового компонента дошкільної освіти [1]. Відтак, соціальні орієнтації, норми та правила поведінки гуманного поводження у колективі ровесників, у ході взаємодії з вихователями та батьками закріплювалися у дитячих іграх, а також за допомогою культурної спадщини рідного краю.

Для малят 5-6 років одним з чинників розвитку є гра. Специфіка ігрового формату навчання вихованців у ЗДО полягає у плеканні мистецтва жити з повагою, яка полягала у тому що вплив дорослого на дітей здійснюється через правила, ігрові дії, що є визначальним фактором виховання гуманних почуттів по відношенню до однолітків і старших, зокрема колективу ЗДО й батьків. Тут ми звернулися до *народних ігор*, які вчать дитину ненав'язливо, легко, захоплюють змістом так, що вона навіть не помічає того навчання. З цією

метою ми використовували: *Передай і назви, Фарби*. Означені засоби сприяли вихованню гуманного ставлення до дорослих, зокрема їх праці, а також ввічливе ставлення до ровесників і старших у ході взаємодії з ними.

Таким чином, внесення у освітній процес описаних засобів згідно визначених завдань формувального етапу передбачала реалізацію педагогічних умов щодо забезпечення пріоритетності у моральному вихованні гуманних почуттів засобами гри, насиченої елементами етнопедагогіки. Відтак, у малюків 5-6 років сформувалася потреба у колективній діяльності та прагнення допомагати один одному, актуалізувалася вихованість значущих рис гуманності та відповідних знань про означену особистісну властивість, зокрема, доброзичливість, милосердя, взаємодопомога, щедрість і гостинність, чемність, увага до інших, гуманне ставлення до людини.

3.3. Контрольний етап експерименту

На формувальному етапі був запроваджений комплекс діагностичних методик, які використовувалися на констатувальному етапі: проведення індивідуальної бесіди з вихованцями старшої групи та ряду спостережень за спілкуванням батьків і дітей, щодо використання засобів гри для виховання у дітей 6-7 року гуманних почуттів і відповідного ставлення, спостереження за використанням методів, форм, засобів в умовах ЗДО.

Перейдемо до висвітлення результатів повторно проведеної індивідуальної бесіди з дітьми. Так, при відповіді на питання №1 стосовно визначення поняття *гуманне ставлення*, помічено, якщо на констатувальному етапі дослідження 80% дітей ЕГ та 75% КГ давали такі відповіді як: добре спілкуватися, слухатися, навчатися, допомагати по господарству, підносити сумку тощо. То нині у ЕГ 90% дошкільників зазначили, зокрема, що це *поважати думку інших, не конфліктувати, бути ввічливими», піклуватися, надавати допомогу, співчувати*. У відповідях дітей на питання №2-3 стосовно поваги до осіб, яку варто виявляти, 55% дітей ЕГ відповідали, що всіх

ровесників і старших. Це вищі показники ніж у контрольній, адже діти могли навести приклади та ситуації з їхнього досвіду.

У відповідях на питання №4 стосовно власного досвіду дитини про гуманне ставлення до однолітків і старших, то 90% дітей ЕГ та 80% КГ зазначали, що вони намагаються виявляти повагу до ровесників і дорослих. Відповіді дошкільників засвідчують усталеність гуманних почуттів до старших і дошкільнят також.

Відповіді дітей на питання №5-6 у чому саме проявляється повага до однолітків і старших, діти, як ЕГ так і КГ надавали такі відповіді: *використовую слова ввічливості, правила етикету, вітання, подяки*, які співпадають з варіантами відповідей на попередньому етапі експерименту.

Наведемо результати проведених нами цілеспрямованих спостережень за проявами гуманності до однолітків і дорослих під час організаційних моментів у ЗДО, до яких залучаються також батьки, коли приводять і відповідно забирають дітей із садочка, ми можемо виокремити такі поширені слова, якими користуються діти, а саме: *допоможіть будь-ласка, дозвольте іграшку, спасибі, до побачення, вибачте, спасибі* (по відношенню до старших); *привіт, як у тебе справи, давай гратися разом, сваритися не будемо, візьмемо у компанію всіх друзів, допомагатимемо один одному* (по відношенню до ровесників).

Спостереженням визначені наступні результати: на кожному заняття вихователь відводила 25% часу на новітні форми роботи морального виховання, більш часто вносила елементи гри, акцентувала увагу на стосунках між партнерами, насичувала елементами етнопедагогіки ігри дошкільнят, наголошувала на доброзичливій атмосфері у ході взаємодії. Це дає змогу визначити, що навіть за такий проміжок часу дошкільнятам прищеплюється гуманне ставлення по відношенню до ровесників і дорослих.

Усі діти ЕГ, на відміну від КГ були чемними один до одного, із задоволенням використовували слова ввічливості при звертанні з проханням до дорослого. Під час ситуацій конфліктного характеру використовували мирилки

та чарівні слова. Що свідчить про високий рівень вихованості учасників, які відчували на собі ефект виховних впливів.

При проведенні занять з емоційно-морального розвитку, вихователі керувалися нашою запропонованою програмою. Нами зафіксовано, 70% дошкільників ЕГ на високому рівні практичного використання правил доброти, таких дітей у КГ було 35%. Це дало змогу діагностувати у дітей рівень засвоєння практичних навичок.

Нами зафіксована практична значимість оповідання В. Сухомлинського, зміст якого надав малятам практично навчитися передавати емоції та ставлення один до одного у практичній діяльності, 70% використовували ці знання у своїх іграх, що також уможливило плеканню у них гуманного ставлення один до одного, а також до дорослих.

Зріз, проведений після закінчення формувальної, дослідницько-експериментальної роботи, зафіксував значне зростання рівнів вихованості у респондентів експериментальної групи, а також певні зміни у контрольній групі. Так в експериментальному контингенті відбулося суттєве зниження кількості вихованців, які показали низький рівень обізнаності значенням та практичного засвоєння моральних правил взаємодії, і одночасно, зростання кількості дітей на середньому рівні, що кількісно репрезентується відносно трьох компонентів.

Такий підхід реалізувався через запровадження у практику старшої групи різноманітних морально-етичних прийомів та методів морального виховання, які сприяють вихованню гуманних почуттів і гуманістичної поведінки у ході взаємодії.

Обрана нами система засобів дозволила розширити у дітей моральні навички спілкування та засоби їх втілення, які сприяли прищепленню їм гуманності. Доказом цього є те, що вихованці ЕГ чудово усвідомлювали у якій ситуації, які засоби будуть доречні, також у різних ситуаціях могли виявити бажання допомогти, а також правильно розпізнати емоції інших й адекватно на них реагувати.

Результати, отримані у контрольній групі дають підстави стверджувати про відсутність значних змін у когнітивній та емоційній складових гуманності дітей 6-7 року. Дошкільнята КГ виявили недостатній рівень знань про моральні норми і правила їх використання, не набули цілеспрямованої мотивації на подальшу підтримку рівня вихованості через використання правил ввічливості та різних морально-етичних засобів тощо.

Аналіз результатів за практичною складовою, що проводився після впровадження третього етапу програми зафіксував зростання кількості дітей із високим рівнем засвоєння елементів моральних правил та норм гуманності засобами гри. Характерною особливістю цього етапу було перенесення набутого дітьми досвіду у реальне життя, тобто вихованці не тільки засвоюють практичну сторону моральних правил, але й відтворюють їх у ході практичної взаємодії з однолітками та дорослими.

Спостереження за виконанням дітьми різноманітних моральних правил, методів та прийомів показали значне зменшення випадків неякісного втілення моральних правил та норм гуманності у ході взаємодії в грі, спілкування. Так, практично виправдані конкретні правила ввічливого ставлення у 70% вихованців експериментальної групи. У контрольній групі недостатньо простежувалися означені характеристики проведення різноманітних морально-етичних правил. Лише у 30% вихованців старшої групи вміють практично грамотно виконувати необхідні правила зазначеного напрямку морально-етичної роботи.

Результати впровадження формувальної дослідницько-експериментальної роботи свідчать про загальне підвищення в учасників експериментальної групи рівнів сформованості знань та умінь щодо взаємодії на основі гуманних почуттів, що проявлялася у практичній динаміці використання морально-етичних норм і правил виявлення взаємоповаги та взаємодопомоги у різних форматах організації життєдіяльності, а також у самотійній грі та спілкуванні.

Підсумкові результати подані у таблиці, яка відображає у відсотках кожний з компонентів сформованості гуманних почуттів засобами гри, а також динаміку розвитку складових у ЕГ і КГ експерименту.

Таблиця 3.1.

Розподіл вихованців ЕГ за станом сформованості складових гуманності дітей 6-7 року життя (у %)

Рівні	Складові гуманності					
	Когнітивна		Емоційна		Практична	
	Експериментальна група		Експериментальна група		Експериментальна група	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	до експерименту	Після експерименту
Високий	20	30	10	35	20	70
Середній	40	50	20	35	30	20
Низький	40	20	70	30	50	10

Як бачимо, показники експериментальної групи зазнали суттєвих змін у вихованості гуманних почуттів. Значно зріс у кількісному відсотку показник дітей 6-7 року життя з високим і середнім рівнями, а показник низького рівня – навпаки, значно зменшився.

Таблиця 3.2.

Розподіл вихованців КГ за станом сформованості складових гуманності дітей 6-7 року життя (у %)

Рівні	Складові гуманності					
	Когнітивна		Емоційна		Практична	
	Контрольна група		Контрольна група		Контрольна група	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	до експерименту	Після експерименту
Високий	20	25	10	15	20	25

Середній	40	40	20	25	30	35
Низький	40	35	70	60	50	40

Як показують показники таблиці у контрольній групі показники також змінилися, проте зміни, у порівнянні з ЕГ, не можна назвати значущими. Це підтверджує дієвість розробленої програми з підвищення ефективності прищеплення вихованцям гуманності засобами гри та її (програми) вплив на абсолютно всі складові гуманності дітей 6-7 року життя.

Розглянемо детальніше результати в цілому по рівнях гуманності учасників дослідження після проведення експерименту. Вони знаходяться у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Розподіл досліджуваних 6-7 року експериментальної й контрольної груп за рівнями гуманності (у %)

Група досліджуваних, рівні та показники	Рівні гуманності		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ до експерименту	17	30	53
ЕГ після експерименту	44	36	20
КГ до експерименту	17	27	56
КГ після експерименту	21	31	48

Отже, у результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни у рівнях вихованості гуманних почуттів дітей 6-7 року життя. Використання засобів гри у освітньому процесі ЗДО уможливило створення сприятливого психологічного клімату у дитячому колективі та побудову поетапного процесу виховання досліджуваних гуманного ставлення до однолітків і старших, зорієнтованість на суб'єкт-суб'єктні стосунки.

У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань та практичних вмінь і навичок. З-поміж інших відзначено наступні:

- Удосконалення вміння використовувати методи та прийомів розвитку морально-етичної сфери дошкільників.
- Усвідомлення потреби в удосконаленні своїх знань у царині проблематики виховання гуманності засобами гри.

Послуговуючись нашою експериментальною програмою у практиці ЗДО, педагоги адаптували низку занять щодо підтримки морально-етичної сфери дошкільників, упровадження засобів гри в практику роботи.

Отже, результати запровадження системи експериментальної роботи засвідчили, що процес виховання гуманного ставлення дошкільнят 6-7 року зазнав якісних змін завдяки запровадженню у практику ЗДО чіткої системи роботи, завдяки налагодженню дієвих форм співпраці ЗДО з сім'ями вихованців щодо використання засобів гри у навчально-виховному процесі.

Таким чином, реалізувавши на практиці програму вдосконалення процесу прищеплення дітям 6-7 року гуманності по відношенню до людей, які знаходяться поряд, ми відмітили дієвість обраного формату, методів і засобів використання гри, як основного виховного впливу на малюків, які мали місце на формувальному експерименті. Внаслідок впровадження у дію означеної програми помітно зросла кількість дошкільників шостого-сьомого року життя з проявами гуманного ставлення до ровесників і дорослих. Ефективність її реалізації залежала від обраної стратегії та дотримання виділених і обґрунтованих педагогічних умов.

Висновки до розділу 3

За результатами формувального експерименту ми прийшли до наступних висновків:

Формування у дітей гуманності по відношенню до ровесників і дорослих значною мірою визначається виховним впливом батьків, вихователів, оточуючих, а також засобами гри, у яких представлено доброзичливі стосунки між людьми.

З метою коригування процесу прищеплення вихованцям гуманних почуттів в умовах ЗДО і сім'ї засобами гри було розроблено та апробовано систему роботи, яка реалізувалася у межах формувальної частини нашого експериментального дослідження. Задля цього нами було розроблено програму формування дошкільників 6-7 року гуманного ставлення до людей (однолітків і старших) засобами гри, в якій містилися певні етапи експериментальної роботи.

Для експериментальної роботи було підібрано ефективний формат взаємодії з учасниками експерименту, з-поміж яких: різновиди занять з морально-етичного змісту, ігри за мотивами народних казок, сюжетні ігри, художні оповідання та твори, дидактичні ігри, морально-етичні бесіди. На пошуковому етапі було поставлено за мету набуття дитиною знань про гуманність і гуманне ставлення та засвоєння відповідної термінології. На другому навчальному етапі ми ставили за мету розвивати і удосконалювати знання дітей щодо використання набутого досвіду морального виховання засобами гри. Метою діяльнісного етапу було формування у дітей уміння адекватного застосування досвіду за допомогою засобів гри. Означені засоби сприяли підвищенню стану вихованості у дітей 6-7 року життя гуманних почуттів до однолітків і дорослих.

Правомірність висунутої гіпотези та підтверджують ефективність розробленої програми вдосконалення прищеплення гуманності учасникам експерименту.

ВИСНОВКИ

Унаслідок теоретичного обґрунтування проблеми ми прийшли до таких висновків.

За першим завданням нами з'ясовано, що: проблема виховання гуманних почуттів ніколи не втрачала своєї актуальності, нею займалися такі дослідники, як Т. Поніманська, В. Котирло, М. Стельмахович, А. Богуш, Л. Калуська, Н. Рогальська та інші.

Актуальним означене питання щодо прищеплення дітям 6-7 року життя гуманних почуттів, обумовлено розумінням того, що лише з самого раннього дитинства можна прищепити основні знання, навички і звички у галузі морального виховання. Неналежна увага до використання засобів гри, та її насиченість засобами етнопедагогіки, є однією з причин недостатнього рівня розвиненості у дошкільників гуманності. Ця проблема, в цілому неодноразово привертала увагу вітчизняних дослідників, однак моральне становлення дітей 6-7 року, зокрема засобами гри вивчено недостатньо.

За другим завданням нам проаналізовано сутність гуманності старших дошкільників шляхом аналізу питання виховання гуманних почуттів у дітей 6-7 року життя. Зокрема встановлено, що гуманні почуття та сформована на їх основі гуманність дошкільника – це є складник моральної вихованості, що виявляється в позитивному сприйнятті дитиною емоційного, фізичного, психологічного образу ровесників і дорослих. В результаті набуття ознак гуманного ставлення дитина розуміє емоційні реакції та психологічні стани як себе самої, так і інших людей, співчуває їм, виявляє готовність допомогти, а стосунки прагне будувати на основі доброзичливості й поваги щодо інших осіб. В своїй основі гуманні почуття ґрунтуються на моральних знаннях і досвіді дитини та відображаються в моральних учинках стосовно однолітків і дорослих, безумовній повазі, турботі, гуманності, доброзичливості, довірі і допомозі.

За третім завданням визначено компоненти, критерії, показники і схарактеризовано рівні вихованості у дітей 6-7 року життя гуманності. Встановлено, що структуру цього феномену утворюють світоглядно-пізнавальний, емоційно-вольовий і дієвий компоненти. Вихованість у дитини гуманного ставлення до людей є результатом морального виховання, що виявляється у відчутті і прояві дитиною поваги, пошани до людей, піклуванні, ніжності та доброзичливості.

Підставою для оцінки рівнів вихованості гуманності є когнітивний, емоційний і практичний критерії. Відповідно до цих критеріїв визначені показники: *за когнітивним критерієм* (наявність у дошкільника певних знань, уявлень та суджень про власні гуманні почуття, правил поведень відповідно до них, які передбачені зі сторони суспільства й існують у вигляді моральних настанов, принципів, зразків поведінки у моральній сфері); *за емоційним* (система емоційних переживань, моральних почуттів, сукупність рис особистості, які дозволяють певним чином ставитися до прояву гуманних почуттів по відношенню до інших (дорослих, ровесників) та оцінювання їх на основі існуючих моральних принципів, мотивів, потреб, самооцінки дошкільника 6-7 року життя); *за практичним* – (основу складають навички морально-етичних дій дитини, сформовані вміння керувати власною поведінкою у відповідності до моральних настанов, положень, норм і цінностей, схвалених суспільством, весь набутий досвід).

Визначено рівні сформованості гуманності дітей 6-7 року: 53% досліджуваним властивий низький рівень гуманності, 30% - середній, а 17% дітей мають високий рівень.

За четвертим завданням на основі дослідження стану сформованості у старших дошкільників гуманних почуттів та теоретичного аналізу наукових праць нами було обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують найбільш оптимальне виховання гуманності, якими є: *підвищення методичної готовності педагогів ЗДО до морального зростання дітей 6-7 року; засвоєння*

моральних інстанцій за рахунок насичення виховного процесу дитячими іграми, насиченими українським фольклором.

З метою коригування процесу виховання у старших дошкільників гуманного ставлення засобами гри нами було розроблено та апробовано систему роботи, яка реалізується у межах формувальної частини нашого експериментального дослідження. Задля цього нами була розроблена програма формування у дошкільників 6-7 року гуманних почуттів засобами гри, в якій містилися етапи нашої експериментальної роботи.

Для експериментальної роботи було підібрано ефективні методи і прийоми роботи засобами гри для дітей шостого-сьомого року, з-поміж яких: сюжетні, режисерські, дидактичні ігри, різновиди занять з морально-етичного змісту, художні твори, насичені гуманним ставленням. На пошуковому етапі було поставлено за мету набуття дитиною знань про гуманність, гуманні почуття та відповідне ставлення до людей (однолітків і дорослих), а також засвоєння відповідного термінологічного підґрунтя. На другому навчальному етапі ми ставили за мету розвивати і удосконалювати знання дітей щодо використання досвіду гуманних почуттів засобами різних ігор. Метою діяльнісного етапу було формування у дітей уміння адекватного застосування моральних знань, умінь і навичок означеного гуманного змісту.

Отримані дослідно-експериментальні дані засвідчують правомірність висунутої гіпотези та підтверджують ефективність розробленої програми вдосконалення у дошкільників 6-7 року гуманних почуттів засобами гри.

Зіставлення результатів зрізів констатувального та формувального етапів нашого експериментального дослідження дозволили дійти висновку про ефективність роботи по використанню засобів гри, що формує у дітей шостого-сьомого року життя гуманності. Чисельність дітей з її високим рівнем зросла з 17% ЕГ (експериментальній групі) до 44% по запровадженню програми. Середній рівень посіло 36% дітей, залучених до ЕГ проти 30% показників їхніх відповідей на констатувальному етапі експерименту. Наприкінці дослідження

на низькому рівні залишилося 20% дітей порівняно з констатувальним експериментом – 53%.

Проведене нами дослідження не вичерпує повністю проблему гуманності й гуманних почуттів дошкільників 6-7 року. Напрямом подальших наших наукових пошуків буде поглиблене вивчення проблеми прищеплення дітям 5 року гуманності та плекання у них гуманних почуттів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. СПб. : Питер, 2001. 272 с
2. Артемова Л. В. Моральне виховання дошкільників (Формування суспільних взаємин дітей у грі). К.: Рад. шк., 1974. 104с.
3. Архангельський Л.М. Природа нравственных норм и диалектика их развития. *Вопросы философии*. 1978. №3. С. 72 – 79.
4. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Заг.ред. О.Л.Кононко. 3-тє вид., випр. К.:Світич,2009. 430с.
5. Бех Д. Формування особистісних цінностей як складових образу «Я» вихованця в процес розв'язання соціальноморальних завдань. *Постметодика*. 2009. № 2. С. 2 – 4.
6. Бех І. Виховання особистості: У2 кн. Кн.2: Особистісно орієнтований підхід:науково-практичні засади. К.:Либідь, 2003. 344с.
7. Бех І. Дорослий дитина: оптимізація особистісно-розвивального впливу. *Дошкільне виховання*. 2010. №5. С.2-5.
8. Богущ А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навчальний посібник. Київ.: Вища школа, 1994. 398 с.
9. Боришевський М. Й. Моральні переконання та їх формування у дітей. К.: Рад. школа. 1979. 48 с.
- 10.Бутенко О. Г. Виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері: понятійно-категоріальний апарат. *Імідж сучасного педагога*. 2010. № 6–7 (105–106). С. 121–124.
- 11.Бутенко О. Г. Ідеї сімейного виховання в творчій спадщині просвітителів XVIII ст.. *Рідна школа*. 2008. № 1–2 (937–938). С. 74–75.
- 12.Варбанец Н., Котов-Харламов В. Воспитание культуры поведения младших школьников. К.: Рад.шк.,1974. 112с.
- 13.Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

14. Вікова психологія: Практикум: Навчально-методичний посібник / За наук.ред О. П. Щотки. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. 307с.
15. Вовчик Блакитна Вікова психологія / За ред. Г.С. Костюка. Р. III. М. К. 1976. 200 с.
16. Воспитание нравственных чувств у старших дошкольников / Под ред. Виноградовой А. М. М.: Просвещение, 1989. 96 с.
17. Врочинська Л.І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Рівне, 2008. 233 с.
18. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. М.: Смысл; ЭКСМО, 2004. 512 с.
19. Выготский Л. С. Психология. М.: ЭКСМО - Пресс, 2000. 1008с.
20. Герасименко Л. Виховуємо любов до матері. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. №1. С.60-64.
21. Гордійчук О.Є. Моральне виховання молодших школярів засобами етнопедагогіки. Чернівці, 2011. 188 с.
22. Демидова Н. И. Формирование “образа семьи” у старших дошкольников: дисс. канд. пед. наук : спец. 13.00.01. М., 2003. 186 с.
23. Етичне і трудове виховання дошкільників: Навчальний посібник / Під ред. С.А. Козлової. М.: Академія, 2002. 192 с.
24. Запорожец А. В. Об эмоциях и их развитии у ребенка. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. М.: Педагогика, 1986. 216с.
25. Карабаєва І. Виховання має бути народним. *Дошкільне виховання*. 2011. №8. С.14-16.
26. Карпенчук С., Процюк В. Ввічливість – це людяність. *Шкільний світ*. №48 (272) грудень 2004.
27. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві: навч. посіб. К. : Освіта, 1998. 255 с.
28. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). К. : Освіта, 1993. 16 с.

- 29.Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /під ред. Л.М.Проколієнко. К.: Рад.шк., 1989. 608с.
- 30.Крулехт М.В. Детский сад и семья как партнеры педагогического взаимодействия. *Сб. научн. труд.* / Сост. Н.П.Митрошина. СПб: Питер, 2001. С. 23-27.
- 31.Кузин В. С. Психология: Учебн. / Под ред. Б. Ф. Ломова. 2-е изд. М.: Высш. Школа, 1982. 256 с.
- 32.Ладивір С. Перші уроки добра. *Дошкільне виховання*. 2008. №12. С. 5-7.
- 33.Лазурський О.Ф. Очерк науки о характерах. М., 1995. 247 с.
- 34.Лисенко Н.В., Кирста Н.Р. Педагогіка українського дошкільця: У 3-х частинах – Ч 2: Навч.посіб. К.: Видавничий Дім „Слово” 2010. 360 с.
- 35.Люблінська Г. О. Дитяча психологія. К.: Вища школа, 1974. 355 с.
- 36.Малохов В.А. Етика: Курс лекцій: Навч. посібник. 3-тє вид. К.: Либідь, 2001. 384с.
- 37.Мухина В. С. Детская психология. М.: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 352 с.
- 38.Общая психология /Под ред. А. В. Петровского. М.: Просвещение, 1986. 464 с.
- 39.Ожегов С. И. Словарь русского языка. / Под ред. Н.Ю.Шведовой. 22-е изд., стер. М.:Рус. яз.,1990. 921 с.
- 40.Осадченко Л. Методика роботи над загадками і скоромовками. *Початкова школа*. № 6. 2000. С. 6 -7.
- 41.Основы дошкольной педагогики / Под ред. А. В. Запорожца, Т. А. Марковой. М.: Педагогика, 1980. 272 с.
- 42.Островская Л.Ф. Педагогические ситуации в семейном воспитании дошкольников. М., 1990. 159 с.
- 43.Павлов И. П. Физиология высшей нервной деятельности. Полное собр. соч.: в 6 т. 2-е изд. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1951. Т. 3, кн. 2. 345 с.
44. Педагогіка / Під ред Ю.К. Бабанського. М.: Освіта, 1988. 489 с.

- 45.Петровский В.А. Личность как субъект активности. Психология личности. Т.2. Хрестоматия. Самара, 1999. С. 467 - 488.
- 46.Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.
- 47.Платонов. К. К. Структура и развитие личности / Отв. Ред. А. Д. Глоточкин. М.: «Наука», 1986. 251 с.
- 48.Повалій Л. Виховання у дітей поваги до старших. *Шкільний світ*. №12 (236) березень 2001. С. 12-14.
- 49.Поніманська Т. Виховання людяності. *Дошкільне виховання*. 2008. №2. С.6-9.
- 50.Поніманська Т. Виховання людяності: програмні вимоги. *Дошкільне виховання*. 2008. №5. С.7-10.
- 51.Поніманська Т. Дорослий у становленні особистості дитини. *Дошкільне виховання*. 2009. №12. С.6-9.
- 52.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник. К.: «Академвидав», 2006. 456с.
- 53.Поніманська Т. І. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку: монографія. Рівне: РДГУ, 2006. 352 с.
- 54.Поніманська Т. І., Дичківська І. М. Дошкільна педагогіка. Практикум. Навчальний посібник. К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. 352с.
- 55.Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників: Навчальний посібник. Київ, 1993. 240 с.
- 56.Психологический словарь / Под общ. Ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
- 57.Психологічна енциклопедія / Упор. О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с.
- 58.Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві : сутність, специфіка, супровід : моногр. К. : Міленіум, 2008. 400 с.
- 59.Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб: Издательство “Питер”, 1999. 720 с.

60. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. 127 с
61. Словарь по этике / Под ред. И.С.Кона. 5-е изд. М.: Политиздат, 1983. 445 с.
62. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В.А.Мижериков. Под ред. П.И.Пидкасистого. М.: ТЦ Сфера, 2004. 448с.
63. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. Київ, 1996. 86 с.
64. Сухомлинська О.В. Материнська любов як основа виховання. *Початкова школа*. 1993. № 10. С.26.
65. Сухомлинський В. О. Твори: В 5-ти т. Т.5. К.: Рад. шк., 1999. 676 с.
66. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. К., 1978. 380с.
67. Титаренко Т. Влияние нравственных представлений дошкольников на поведение. *Дошкольное воспитание*. 1986. №10. С. 32–34.
68. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. К.: Марич, 2009. 232 с.
69. Глумачний словник сучасної української мови / Уклад. І. М. Забіяка. К.: Арій, 2007. 512 с.
70. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. В.2-х т. Т.2. К.: Рад. Шк., 1983. 359с.
71. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К., 1986. – 796 с.
72. Франко І.Я. Твори: У 50-ти т. -Т.26. К.: Наук. Думка, 1981. 400с.
73. Фрідман І. Чи бачимо ми дитину? *Наша дитина*. 1993. № 3-4. С. 12.
74. Цукатова Н. И. Формирование опыта и привычек гуманного поведения у детей старшего дошкольного возраста: автореф. дисс. канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Брянск, 1994. 20 с.
75. Щербань П.М. Педагогіка почуттів: Навчальний посібник. Київ, 1992. 147 с.
76. Щокіна М. Перспективи впровадження української етнопедагогіки в сучасний виховний процес. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. – 2009. №4. С.4-9.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для батьків

Щодо практичного вивчення розуміння батьками поваги до старших.

*Шановні батьки!!! Просимо вас щиро відповісти на запитання анкети
Пам'ятайте, що не має хороших чи поганих відповідей. Ваші відповіді
анонімні і не можуть бути використані проти Вас. Анкетування виключно
з науковою метою. Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні
актуальної проблеми: «Виховання поваги до старших у дітей дошкільного
віку засобами етнопедагогіки».*

Дякуємо за допомогу!!!

I. Паспортичка

Анкета _____

1.1 Ваш вік _____

1.2 Стать _____

1.3 Освіта _____

1.4 Місце роботи _____

1.5 Склад сім'ї _____

II. Знання батьками засобів гри у вихованні гуманних почуттів

*2.1 Як ви розумієте сутність « гуманне» ставлення до
людей?* _____

*2.2 Як ви вважаєте, чи варто виховувати у дітей гуманні почуття
засобами ігрової діяльності:*

- Так
- Ні
- Частково

2.3 Чи виховуєте у власних дітях гуманність по відношенню до людей

- Так
- Ні
- Частково

2.4. Як Ви це здійснюєте? (поставити за рангом)

- Переглядаю мультфільми разом з дитиною
- Читаю казки на морально-етичні теми
- Демонструю свій приклад
- Проводжу бесіди
- Власна

відповідь _____

2.5 Чи можуть засоби гри, на вашу думку, сприяти вихованні гуманного ставлення до інших:

- Так
- Ні
- Частково

2.6 Які Ви використовуєте засоби етнопедагогіки для виховання гуманності у дітей (традиції, казки, приказки, приклад старших, прислів'я тощо).

III. Практичні вміння батьків, щодо використання засобів гри у вихованні гуманних почуттів

3.1 Чи легко вам помітити у поведінці дитини негативне ставлення до інших?

- Так
- Ні
- Частково

3.2 Якщо відповіді так або частково скажіть, які ознаки допомагають вам це діагностувати(поставити за рангом):

- Міміка обличчя
- Демонстрування байдужості
- Жести
- Почуття дитини

- *Поведінка дитини*
- *Ваша*
відповідь _____

3.3 Чи часто Ви помічаєте у поведінці власної дитини байдуже або негативне ставлення:

- *Так*
- *Ні*
- *Іноді*

3.4. На кого переважно спрямоване:

- *На тата*
- *На маму*
- *На дідуся*
- *На бабусю*
- *Ваша*
відповідь _____

3.5 Як Ви вважаєте, чи поважає, на вашу думку, вас дитина:

- *Так*
- *Ні*
- *Частково*

3.6 На чому ґрунтується Ваш висновок? _____

IV. Життєвий досвід батьків, щодо гуманного ставлення до інших на власному прикладі

4.1 Як ви ставитесь до батьків дружини(або чоловіка)? _____

4.2 Чи поважаєте ви батьків дружини(або чоловіка):

- *Так*
- *Ні*
- *Частково*

4.3 Якщо відповіли так або частково, скажіть чи ви поважаєте своїх батьків, як хотіли б, щоб поважали вас ваші діти? _____

4.4 Яким чином ви виховуєте у дітей гуманне ставлення до інших людей (поставити за рангом):

- Проводжу бесіди
- Читаю казки
- Власний приклад
- Роблю зауваження
- Надаю поради
- Ваша

відповідь _____

4.5 Відмахуєтеся ви від порад батьків словами: "Скільки можна вчити, я вже давно не дитина?":

- Так
- Ні
- Інколи

4.6 Згадайте, чи немає у вас звички виявляти незадоволену гримасу, коли батьки вас чогось вчать?:

- Так
- Ні
- Інколи

4.7 Звинувачуєте ви у своїх думках або вголос своїх батьків, словами: «Недодали або недолюбили»?:

- Так
- Ні
- Частково

4.8 Чи не зводите ви рахунки в думках з бабусею(своєю мамою, тещею і т.д.),коли дитина не слухається її, і спеціально не поспішаєте втручатися?

- Так
- Ні
- Частково

***Орієнтовний перелік питань бесіди з дітьми старшого дошкільного віку на
тему: «Що я знаю про повагу до інших»***

1. Як ти вважає, що таке повага?
2. Чи всіх людей потрібно поважати?
3. Яких людей потрібно поважати?
4. Чи поважаєте ви людей? Кого саме.
5. У чому проявляється гуманне ставлення до інших?
6. Які ти правила ввічливості використовуєш у повсякденному житті?

Програма спостереження за використання методів у спілкуванням батьків і дітей щодо використання засобів гри для виховання дітей старшого дошкільного віку гуманного ставлення до людей

Об'єкт спостереження: батьки, діти.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: застосування педагогічно – доцільних засобів гри.

Мета: практично вивчити педагогічну доцільність використання методів у спілкування батьків і дітей у вихованні гуманного ставлення засобами гри

Завдання:

1. Визначити найбільш поширені у використанні методи спілкування батьків та дітей.
2. Практично виявити джерела спілкування батьків і дітей, де використовуються засоби гри у вихованні гуманності.
3. Зафіксувати методи виховної роботи з дітьми, де використовуються засоби гри , щодо формування гуманних почуттів.

Вид спостереження: стандартизоване , періодичне, природне , внутрішнє, але не включене.

Бланк протоколу спостереження за використанням методів та засобів у спілкуванням батьків і дітей під час організаційних моментів у ДНЗ

<i>Організаційні моменти у навчально – виховному процесі(батьки приводять дітей до ДНЗ і забирають)</i>	<i><u>Слово</u> (напучення, благословення, переконання, заставляння, заборона, докір)</i>	<i><u>Суспільна думка</u> (схвалення, заохочення, натяк, осуд, навіювання почуття страху, покарання)</i>	<i><u>Праця</u> (показ, роз'яснення, пояснення, вправа, залучення до діяльності)</i>
<i>Перша половина дня</i>			

<i>Друга половина дня</i>			

Додаток Г

**Програма спостереження за використанням методів, форм, засобів, джерел
ігрової діяльності для виховання дітей старшого дошкільного віку
гуманності**

Об'єкт спостереження: вихователь, діти.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: застосування педагогічно – доцільних засобів ігрової діяльності.

Мета: практично вивчити педагогічну доцільність застосування засобів, методів у вихованні гуманного ставлення до людей.

Завдання:

1. Визначити найбільш поширені у використанні методи, засоби, джерела гри.
2. Практично виявити форми роботи з дітьми, де використовуються засоби гри у вихованні гуманних почуттів дошкільника.
3. Зафіксувати прийоми виховної роботи з дошкільниками, де використовуються засоби гри, щодо формування гуманних почуттів.

Вид спостереження: стандартизоване, періодичне, природне, внутрішнє, але не включене.

**Бланк протоколу спостереження за застосуванням педагогічно – доцільних
форм і засобів гри на занятті**

Заняття	Форми	Методи (демонстрації, доручення, довіра, привчання,	Джерела (праця, побут, традиції, народні свята, життєвий	Засоби (праця, слово, релігія, суспільна думка)
---------	-------	---	---	--

Додаток Д

Орієнтовний перелік питань до інтерв'ю з вихователем на предмет виховання гуманності дітей старшого дошкільного віку

1. Що Ви розумієте під поняттям «виховання у дитини гуманних почуттів»?
2. У чому, на вашу думку, полягає сутність виховання гуманного ставлення?
3. Чи користуєтесь , Ви засобами гри у вихованні гуманності?
4. Якщо так, то які засоби ви використовуєте. Наведіть приклади.
5. Чи вважаєте, Ви свою роботу , щодо виховання дітей до старших засобами гри результативною?
6. На виховання, яких морально – етичних якостей вона спрямована?
7. Чи проводите, ви роботу з батьками, щодо використання засобів ігрової діяльності у вихованні гуманності?
8. Якщо так, то які форми , методи ви використовуєте?

Додаток Е

Пам'ятка для батьків

Як потрібно виховувати у дітей повагу до старших?

Часто кажуть «Діти – дзеркало батьків», «Які батьки, такі й діти»..Звідси й висновок: все, що ми бачимо в дитині, вона переймає в першу чергу від батьків. Як ви батьки ставитесь до своїх батьків так і ваші діти будуть ставитися до Вас. Тому виховуйте повагу до старших власним прикладом. Оповідання Л.М.Толстого. «Старий дід і внучок» дає приклад того, як потрібно виховувати в дітей повагу до старших.

СТАРИЙ ДІД І ВНУЧОК

Став дідусь старенький. Ноги в нього не ходили, очі не бачили, вуха не чули, зубів у нього не було. І коли він їв, у нього текло назад з рота. Син з невісткою перестали його садити за стіл, а давали обід за грубкою. Занесли один раз йому їсти в чашці. Він хотів її підсунути та й розбив. Невістка стала сварити старенького за те, що він все псує, чашки бє і сказала, що тепер буде давати їсти в коритці. Дідусь тільки важко зітхнув і нічого не сказав.

Сидять одного разу чоловік із дружиною і дивляться - синочок на підлозі дощечками грається – щось складає. Батько запитав:»Що ти робиш, Мішику?» А Мішик каже : «Це я, татку, коритце роблю. Коли ви з мамою постарієте, то щоб вас з нього годувати».

Чоловік і дружина поглянули один на одного та й заплакали. Соромно їм стало за те, що вони ображали старенького; і стали з тих пір садити його за стіл і доглядати як слід.

Додаток Є

Дидактична гра «Увага! Чарівне слово!»

Мета: учити уважно слухати, звертаючи увагу на словесні вказівки, де містяться слова ввічливості; розвивати координацію рухів, мислення, пам'ять, увагу, спостережливість; виховувати самостійність.

Хід гри

Вихователь робить різні рухи, супроводжуючи їх командами: «Підніміть руки! Стійте! Присядьте! Крокуйте на місці!» тощо. Гравці повторюють рухи лише в тому випадку, якщо ведучий додасть до команди слово «Будь ласка!». Той, хто припуститься помилки, залишає гру, а потім виконує яке-небудь завдання (співає, читає вірш, відгадує загадку).

Ігри для дітей старшого дошкільного віку

Гра «Компліменти»

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусіду, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Приймаючий киває головою і говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він дарує комплімент своєму сусіду. Вправа проводиться по колу.

Попередження:

1. Деякі діти не можуть сказати комплімент, їм необхідно допомогти. Можна замість похвали просто сказати «смачне», «солодке», «квіткове», «молочне» слово.
2. Якщо дитина затрудняється зроби-ти комплімент, не чекайте, коли засумує його сусід, скажіть комплімент самі.

Гра «Прояви увагу до іншого»

Діти стають у коло і по черзі говорять що-небудь позитивне одному з учасників гри. Знаками поваги можуть відзначатися особистісні якості, зовнішність, уміння, ма-нера поведження і т.п. У відповідь дитина говорить: «Спасибі, я теж думаю, що я...»

(повторює сказане йому, а потім він підкріплює сказане ще однією похвалою у свою адресу: «А ще я думаю, що я...»).

Додаток Ж

Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку

«Як я можу допомогти іншим»

Мета: закріпити вміння дітей ввічливо вітатися та прощатися з людьми.

Вчити дітей розцінювати добрі вчинки, справи, застерігати від поганих вчинків.

Розвивати пам'ять, увагу, мислення. Виховувати у дітей почуття милосердя, чуйності, доброзичливості, бажання прийти на допомогу стареньким, самотнім.

Матеріал: гостинці для діда Панаса, візочок.

Хід заняття

Стук у двері.

- Це, дітки, прийшла тітка Марія, вона принесла листа. І що ж там в тому листі, зараз подивимося.

- Діти, в листі написано, що недалеко від нас в селі живе самотній старенький дідусь. Він дуже б хотів, щоб його хто-небудь відвідав. Бідний дідусь, йому, напевно, потрібна допомога. Давайте, ми поїдемо до нього. А що ж ми йому візьмемо? Гостинця, так? Ось у нас є дуже цілющий чай, він пригодиться дідусеві. Цей чай дуже корисний. Він з малини, калини, шипшини і меду. Діти, давайте сядемо в наш казковий візочок і поїдемо до дідуся Панаса.

- Бери, Андрійку, батога, і поганяй коней.

- Вйо-вйо-поїхали.

- А ось і приїхали. Діти виходять. Оглядаються навколо. А де ж дід Панас живе?

Назустріч іде тітка Олена.

- Доброго здоров'я, тітко Олено.

- Доброго здоров'я , мої маленькі.

- Тітко Олено, а скажіть-но, будьте добрі, де тут дід Панас живе?

- Та ось його хата, недалеко.

- Дякуємо вам щиро.- 29 -

Діти розглядають хату. Біля хати сидить дід Панас.

- Дідусю, доброго здоров'я.

Дідусь схвильовано вітається.

- Доброго здоров'я, мої маленькі.

- Заходьте, любі внучата, до моєї світлиці. А звідки ви такі гарні приїхали до мене?

- Дідусю, ми приїхали до вас з дитячого садочка. А що трапилось з вами?

- Любі діти, мені стало сумно, і в хаті холодно.

Вихователь:

- Давайте, діти, дідусеві допоможемо. Дідусь самотній, йому важко.

- Дідусю, ми до вас приїхали з гостинцем. Ось я покладу його на пічку, щоб він трохи розігрівся. Це чай і пампушки.

- Дідусю, наш чай дуже корисний, він з малини, шипшини, липового цвіту.

- А зараз, дідусю, ми вам піч розтопимо, принесемо дров, приберемо в хаті.

- Тепер, мої діточки, мені вже не сумно, ви мене так порадували і розвеселили.

Мені стало зовсім тепло.

- Ой, дідусю, ми дуже раді, що змогли вам допомогти. Ось у вас на щоканаві навіть рум'янець з'явився.

- А зараз, діточки, сідайте я вам розкажу невелику пригоду про одного хлопчика. Він був дуже схожий на вас.

Пригода з твору «Апельсин».

- Діти, чому хлопчик Юрчик допоміг вчасно бабусі, підтримав бабусю, а не пройшов мимо? Як би ви поступили в такому випадку? Ви б теж допомогли бабусі?

Вихователь:

- Наші діти також багато всього вміють. Вони вивчили вірші і хочуть вам розповісти. (Діти розповідають віршики).

Дідусь:

- Ой, молодці, дітки, молодці.- 30 -

- Дідусю, а що за хліб у вас на столі лежить? Напевно, ще хтось до вас приходив?

- А це приходила сусідка провідати мене і принесла цей хліб. Він дуже смачний, в домашній печі випечений.

- Дідусю, а наші дітки знають, що хліб треба берегти, вони навіть крихти хліба не викинуть. А ще вони вміють співати пісню про хліб.

Пісня «Печу-печу хлібчик».

- Молодці, діти, дуже гарно співали. Любі діти, за те, що ви мені допомогли, я вам дуже вдячний.

- Дідусю, ми завжди будемо приходити, допомагати вам.

- Ой, ми забули, на печі гріються пампушки і чай. Ми вас, дідусю, почастуємо. (Діти пригощають дідуся).

- Ой, дякую, дякую, дітки

- А тепер будьте здорові, дідусю, нам час повертатися у дитячий садок.

Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку

«Вітайся з усіма – це твоє здоров'я»

Мета: уточнити уявлення дітей про основи культурної поведінки, про

ввічливі слова, вітання, як чемну форму звертання. Учити користуватися ввічливими словами – мовними формами. Навчати дітей ввічливому спілкуванню з ровесниками, дорослими, розкрити перевагу доброти над жадібністю, байдужістю, вчити бачити і проявляти милосердя до людей, тварин, рослин. Розвивати етичні почуття, пам'ять дітей за допомогою малих форм (прислів'я), згадати і повторити поради П.Іванова, домагатись доброзичливої атмосфери в групі, виявляти турботливе ставлення до малюків, до старших. Виховувати бажання бути привітним і чемним.- 34 -

- Як називається ця книжка? («Детка»)

(Зачитую пораду № 7) – «Вітайся з усіма скрізь і всюди, особливо з людьми літнього віку. Хочеш мати у собі здоров'я – вітайся з усіма».

- Пригадаємо народне прислів'я. яке говорить про те ж саме. Згадали?

Хто людям добра бажає, той і собі має.

- А як ви його розумієте?

Добре слово краще за цукор і мед.

- Як ви розумієте це прислів'я? Що це значить?

- Милосердя, що це таке?

Вихователь:

- На світі дуже багато гарних слів. А хто з вас, можливо, чув таке слово як «милосердя».

- Як ви думаєте, що воно означає?

Милосердна людина – це чуйна людина.

- Які прислів'я ви знаєте, де говорилося би про милосердні вчинки?

Одне приємне слово – наче сад цвіте.

Щире слово – добре діло, душу й серце звеселило.

Вихователь:

- Роздивіться картинки і згадайте, що трапилось з героями. Чи сподобався вам вчинок хлопчика? Чому?

- Знову звернемося до порад П.Іванова.

(Зачитую пораду № 8) – «Допомагай людям, чим можеш, особливо бідному, хворому, скривдженому, нужденному. Роби це з радістю. Ти набудеш в ньому друга...»

Фізкультхвилинка. Драматизація оповідання «Хусточка».

- Поведінка якої дівчинки вам сподобалась? І ви вчинили б точно так?

- Яке прислів'я підходить до цієї ситуації?

Не одяг красить людину, а добрі діла.

- Послухайте пісню і скажіть, про що вона?

Звучить пісня В.Шаїнського «Не дразните собак».- 35 -

- Правильно. Не потрібно ображати ні собак, ні кішок, ні жуків, ні метеликів. А все те, що нас оточує – це природа і її потрібно берегти.

- Звертаємось знову до порад П.Іванова (Зачитую пораду № 6) – «Люби природу навколишню».

- Як ми з вами це робимо? Адже ми з вами такі малі, хіба ми теж можемо берегти природу?

(Діти згадують приклади з власного досвіду – про черепаху, годівницю, квіти на поляні).

- Послухайте слова-обіцянку:

Йтиму садом, полем, а чи лугом,

Буду я природі добрим другом,

Не столочу навіть і трави,

Я скажу їй: «Зеленій, живи!»

Коли лісом буду я іти,

Теж посію зерна доброти,

Побажаю дереву і пташці,

Щоб віки жили у мирі й щасті!

Гра «Сонечко»

Сонечко намальоване на аркуші паперу. Сонечко з коротенькими промінчиками. На запитання вихователя діти дають відповіді. Кожна відповідь написана на промінчиках, їх доточують до намальованого сонечка.

- Ми з вами говорили про добрі вчинки, чарівні слова, приводили і прислів'я про це, як багато значить для кожного з нас щире слово. Але ще нам чогось не вистачає. А щоб вам допомогти здогадатись, чого саме, я вам загадаю загадку:

Соняшник розцвів у небі,

Поливать його не треба,

Влітку, взимку, він цвіте,

І насіння золоте розсипає

Сонях всюди, - урожай, -

Це радість буде (Сонце)- 36 -

Голуба хустина,

Жовтий клубок

По хустині качається –

Людям усміхається. (Сонце)

- Так, нам не вистачало сонечка, яке людам усміхається. Подивіться, як сонечко посилає свої промінці на землю і зігріває її. Щоб і наше сонечко нас зігріло, ми повинні допомогти йому. Я зачитаю вам ситуацію, а ви доберете потрібні слова

і збільшите тим самим його проміння.

- Ви прийшли в дитячий садок, що ви повинні сказати?

Діти:

- Доброго ранку!

Вихователь:

- Вам допомогли роздягтися, повісити одяг, що треба сказати?

Діти:

- Дякую?

Вихователь:

- Ви йшли по коридору і випадково когось штовхнули. Що треба сказати?

Діти:

- Вибачте, перепрошую. Людина зробила добре слово, діло, їй потрібно віддячити, не слід забувати про дуже важливе слово: «Будь ласка».

Вихователь:

- Ви були в гостях, вам було весело, цікаво. Але вже час повертатись додому.

Що кажемо?

Діти:

- До побачення!

(Сонечко піднімаємо на мотузці. Діти співають: «Вийди, вийди, сонечко»).

Вихователь:

- Слова коротенькі, а як багато значать. Яку містять в собі силу і енергію. Ми допомогли сонечку і в групі дійсно стало тепло, затишно, добре від сонечка, від наших сердець, від теплих, щирих слів. Будьте привітні, чемні, скромні і - 37 - турботливі, діти. На згадку я вручаю вам таке маленьке символічне сонечко – це залишає сліди сонячний зайчик, стрибаючи і посміхаючись то на одному

обличчі, то на іншому, ніби грається з нами.

(З допомогою дзеркала сонячний зайчик стрибає по групі, де сяде, там і залишив слід – маленьке сонечко)

Заняття «Людина починається з добра»

Мета: розвивати мислення, зв'язне мовлення, уяву, пам'ять; виховувати повагу, любов до людей, доброзичливість, самостійність, продовжувати формувати уявлення дітей про моральні якості людини: доброту, чуйність, турботливість, сприяти прояву цих якостей у повсякденному житті; формувати вміння будувати прості та складні речення, добирати антоніми до даних слів; вчити аналізувати поведінку героїв оповідань, свою, товаришів; спонукати дітей до прояву позитивних емоцій від добрих вчинків власних і чужих;

Характеристика заняття: тематичне.

Матеріал: ілюстрації до дидактичних ігор „Що добре, а що погано”, „Сонячні подарунки”, „Визвольмо птахів із біди”, 2 ляльки, чайний сервіз, декорації лісові, лист від Казкаря, карта - маршрут, олівці, малюнки злої та доброї феї, солодощі.

Підготовка дітей: раніше ознайомлені з казками та оповіданнями В. Сухомлинського, ознайомлені з дидактичними іграми, народним фольклором: загадками, прислів'ями, ознайомлені з жанром „портрет”.

Хід заняття:

Сюрпризний момент (читання листа)

Добрий день, дітки групи „Чомусики”!

Пише Вам Всесвітній Казкар.

За глибоким морем, за дрімучим лісом є місто Доброти. Воно незвичайне, там живуть добрі, чуйні люди, які завжди приходять на допомогу один одному. І все у нас було добре: радість, сміх, поки не сталася біда. До нашого міста потрапила Зла фея і зачарувала нашу Добру фею, яка завжди піклувалася про всіх. А Зла фея своїми поганими вчинками хоче перетво - рити наше місто - на місто Зла. Це жах, велика біда!

А тут прилетіла маленька ластівочка з далекого міста Білої Церкви і розповіла, що у місті є дитячий садок „Лілея”, там є група „Чомусики”, де живуть добрі, сміливі, чуйні дітки. Вони завжди придуть на допомогу, не побоятися ніяких труднощів. Тож будь – ласка, любі малята, якщо можете допоможіть нам

врятувати від злих чар Злої феї, визвольте нашу Добру фею з біди. Наперед вдячний Вам!

Всесвітній Казкар.

Привітаюсь до довкілля Любий грудень, добрий день Зичу радості й пісень.

Вам же, гості побажаю Бадьорості на весь день.

- Діти до кого я привіталася?

- Так, я привітала новий день, все що оточує нас, наших гостей. Побажала всім бадьорості, гарного настрою і тому у мене на серці так добре, так тепло. Тож давайте привітаємо наших гостей: і в них і у вас буде тепло і радісно на душі, бо привітання, то побажання добра.

- Добрий день! (Стук у двері, відчинили і внесли лист)

- Діти до нас листоноша приніс листа від Казкаря. Ви хочете дізнатися про що йдеться у ньому? (Розкрити і прочитати лист, додається карта - маршрут)

- Друзі, а ви хочете відправитись у місто Добра і врятувати жителів цього міста?

- Так. Хочемо.

- Перепусткою до казкового міста є прислів'я про добро. Давайте пригадаємо разом ці прислів'я (діти пригадують прислів'я).

Добро, як сонце гріє.

Добре слово краще за цукор і мед.

Добре слово може зігріти, зле слово вбити.

Поспішай робити людям добро і до тебе сто разів добро повернеться.

Добро завжди перемагає зло.

Хто людям добра бажає, той і сам собі має.

Добро роби - добре буде.

- Молодці, діти. Тож давайте відправимось у подорож.

- Малята подивіться на цей портрет і скажіть хто на ньому зображений?

- Письменник Василь Сухомлинський.(Відправились по маршруту і перед нами покинута лялька лежить)

- Діти, що тут відбувалося, хтось забувся, покинув ляльку. А пригадайте, яке оповідання Василя Сухомлинського вам нагадує ця лялька.

- „Лялька під дощем”.

- Вірно. Про кого розповідається в оповіданні?

- Про дівчинку Зіну. Вона забула свою ляльку на вулиці.

- Чому Зіна засмутилася і заплакала?

- Уявила, що лялька лежить сама на лавці. На неї капає холодний дощ.

- А що пообіцяла Зіна?

- Зіна пообіцяла, що ніколи не буде так робити, забувати свою ляльку. Буде піклуватися про неї.

- Друзі, скажіть будь ласка, чому не можна забувати про тих, хто потребує нашого піклування?

- Ми - люди. Повинні всім допомагати, бути добрими і чуйними.

- Так вірно. Ось послухайте вірш Л. Забашти, який називається: „Людина починається з добра”.

Сказав мудрець: „Живи, добро звершай!

Та нагород за це не вимагай,

Лише в добро і вищу правду Віра

Людина відрізняється від мавпи і від звіра,

Хай оживає істина стара

Людина починається з добра”.

- Ось ви прослухали чудовий вірш, то скажіть з чого починається людина?

- З добра починається.

- А люди, які піклуються про інших людей, як їх можна назвати?

- Таких людей можна назвати добрими, чуйними, порядними.

- А ті люди, які піклуються лише про себе? Як таких людей можна назвати?

- Егоїстами.

- Так, таких людей називають егоїстами. Діти, а давайте ми зараз подружимо наших лялочок і накриємо їх стіл, пригостимо їх смачненьким чаєм із печивом. (Діти виконують відповідні дії)

- Молодці, ви зараз зробили добру справу. Поки наші лялечки будуть відпочивати ми відправимось далі за нашим маршрутом. (Виходимо на лісову галявину). Друзі, як тут гарно, світить яскраве сонечко. Я знаю, що ви любите гратися, то пограємо в гру, яка називається „Сонячні подарунки”(сонячний зайчик, теплий промінчик, соняшник, промениста усмішка, книга з казками, теплі рукавички, кошик наливних яблук...)

- Ось бачите, які ви хороші, добрі дітки скільки ви зробили добрих справ для інших людей.

- Малята, як ви гадаєте, якщо людина робить добрі вчинки, то як її можна назвати?

- Це людина добра, чуйна.

- Діти, як ви гадаєте, а яке добро можна зробити в лісі? Дивіться тут є малюнки з добрими і поганими вчинками. Зараз ви візьмете собі по одній картинці і ті у кого добрі справи будуть сидати на лаві справа, а ті у кого погані на лаві зліва. І кожен з вас пояснить який у нього вчинок, і чому він так вважає.

- Добре, молодці, ви всі добре виконали завдання. Адже любов до природи, турбота про неї робить людей добрішими. Давайте зараз ми уявимо себе лісовими птахами.

Фізкультхвилинка під музичний супровід.

Рано - вранці пташечка встала

Крильцями помахала,

Наша пташечка мала

Голівоньку підняла,

Ніженьками потупотіла

І у небеса злетіла (імітують рухи птахів)

- Тож пам'ятайте народну мудрість:

Поспішай робити добро і до тебе сто разів добро повернеться.

- Послухайте зараз уривок казки В. Сухомлинського, яку ми з вами читали нещодавно, а ви скажете мені назву цієї казки.

„ Знову зима все засипало снігом. Прилетіла Синичка до годівнички, а там також сніг. Тривожно стало пташці. Питає вона у яблуньки:

- Яблунько, скажи, чому нема Наталі?

Невже вона забула про мене?..”

То як називається ця казка?

- „ Дівчинка і синичка”.

- Пригадали, молодці. То що ж трапилося з дівчинкою Наталочкою, що вона не приходила до яблуньки, щоб насипати конопель в годівничку?

- Вона захворіла.

- Коли синичка дізналася, що дівчинка хвора, то що було далі?

- Синичка полетіла до дівчинки і заспівала їй пісеньку. Наталі стало легше.

- Малята! Подумайте і скажіть, щоб ви зробили коли б захворів ваш друг?

- Які ж ви розумники. Добрі, чуйні діти.

Ой! Друзі біда, біда! На вулиці мороз, холод, а в цій країні побувала Зла фея і зачарувала птахів. Вони тепер не знають як їх звати і куди їм подітися.

- А скажіть, на які групи можна поділити птахів?

- На перелітні і зимуючі.

- Тож давайте зараз ми допоможемо і визволимо птахів із біди.

Мерщій сюди! Часу не гайте

Міркуйте та відповідайте.

- Я буду читати загадки, ви будете відгадувати їх, але не тільки відгадувати, а й селити пташок у будинки. Перелітних птахів - у теплий будинок, зимуючих - у холодний.

Загадки:

Які ноги заввишки,	До вікна мого летить
Такий дзьоб завдовжки	Пташка невеличка,
Хату на хаті тримає	Животик жовтенький,
Всім жабам рахунок має	Голівка чорненька,
(Лелека)	Любить сало дзьобати
Чорні гострі крила має	У вікно зазирати
Дуже швидко скрізь літає	І ця пташка-невеличка
Над вікном гніздо будує	Називається... (Синичка)

В теплому краю зимує

(Ластівка)

Весною з півдня прилітає,	Хлопчик невеличкий
На гілці хатку обживає,	Сіру свитку має
Славиться кращим співаком.	Шукає він зернята,
Люди звать його ...	Цвінь - цвірінь співає.
(Шпаком)	(Горобчик)
Службу в лісі я несучу	Дзьоб міцний і гострий маю

Лікарем я там служу

Шкідників ним здобуваю.

(Дятел)

- Малята, я вами пишаюся, ви зробили добру справу. Виручили птахів із біди, за що вони вам теж вдячні.

- Друзі, що тут скоїлося? Подивіться скільки сміття у лісі. Мабуть знову Зла фея взялася робити погані справи. Який бруд. Пригадайте в якому оповіданні

В. Сухомлинського розповідається про дівчинку, яка смітила в лісі. Як називається це оповідання?

- „Соромно перед соловейком”
- Діти, а хто пригадав, що розповідається в цьому оповіданні?
- Як ви гадаєте чому не можна смітити в лісі?
- Тому що ліс - це домівка звірів та пташок.
- Вірно. Давайте ми зараз приборемо в лісі, щоб нашим птахам було затишно, чисто. (Діти збирають сміття).
- Давайте швидше відправимося далі.

(Підходимо до столів, де лежать олівці та аркуші паперу, на яких намальовано дві феї - Добру та Злу).

Малята подивіться і тут нас випередила Зла фея. Вона стерла обличчя Добрій феї, щоб вона не допомагала тим, хто потрапив у біду.

Друзі, давайте допоможемо нашим Добрим феям, намалюємо їм обличчя і нехай вони відправляються в різні казки, щоб творити тільки добрі, хороші справи.

Давайте пригадаємо який вигляд має веселе, добре обличчя, а яке сумне, зле.

Отже, до роботи. Закрийте свої очки і уявіть, якою буде ваша фея - веселою, доброю, красивою. (Діти малюють усмінене обличчя)

- Я вами пишаюся, ви дійсно хороші діти. Давайте зараз пригадаємо, які добрі справи ми сьогодні зробили - подружили лялечок, врятували птахів, в лісі по прибирали сміття, врятували фей від злих чарів. Тож я впевнена, що ви виростете добрими, чуйними людьми і будете робити тільки добрі справи.

Пам'ятайте все своє життя мудре прислів'я:

Роби добро і тобі добре буде.

А вам за ваші добрі справи від Доброї феї ось ці солодоші. На цьому наша казкова подорож закінчується.

З метою розвитку емоційної сфери, перш за все – щодо формування позитивного ставлення до старших, перебування дітей у врівноваженому спокійному стані нами було проведені такі заходи:

З метою підвищення рівня моральної вихованості старших дошкільників ми розробили систему занять з етнопедагогіки: «Мама – сонечко в сім'ї, ми

промінчики її», «Наші іграшки», «Моя рідна земля», «Наша мова солов'їна» та інші. Було проведено етичні бесіди «Наша Батьківщина – Україна», «Чому потрібно поважати старших» та інші.

Наведемо приклад:

«Мама – сонечко в сім'ї, ми промінчики її»

Програмовий зміст: формувати уявлення дітей про взаємну турботу та любов у сім'ї. Вчити висловлювати почуття любові до мами та інших членів родини, лагідно до них звертатися, виховувати бажання до-помагати, шанобливе ставлення до близьких людей. Спонукаати висловлювати вдячність до мами, формувати базові моральні якості особистості.

Хід заняття

Говоримо дітям, що до них у гості завітало маленьке налякане зайченя, і показує іграшку.

Говорю вірш:

Плаче зайча гіркими сльозами,

Примовляє: "Хочу я до мами!".

Ти не плач, зайча, пограйся з нами,

І не зчуєшся, як прийде мама.

Як тебе звати, зайченя? Сідай, Вуханчику, на стілець, пограйся з нами! Мама Вуханчика, мабуть, пішла шука-ти їжу для сім'ї - смачні корінці, пагінці, а він залишив-ся сам, тому злякався і плаче. Давайте, діти, поки повернеться мама Зайчиха, розважимо маленьке зай-ченя, розкажемо йому про своїх мам, пограємося з ним! Розглядаємо з дітьми стенд з фотографіями рідних. Кілька дітей (3-4) розповідають про свої родини за фотокартками та запитаннями вихователя й інших дітей.

Після цього проводиться гра на уважність.

Гра "У нас велика сім'я"

А у нас, а у нас велика сім'я.

і у ній, і у ній не один лише я.

Є у нас синочки (хлопчики плещуть у долоні).

Є у нас і дочки (плещуть у долоні дівчатка).

Після гри говорю дітям, що на початку заняття вони розповідали про сім'ю, використовуючи фотографії, а тепер їм допоможуть у цьому їхні пальчики. Виконується пальчикова вправа "Моя сім'я".

Пальчикова вправа "Моя сім'я"

Оцей пальчик наш дідусь,

А оцей - бабуся.

Оцей пальчик наш татусь,

А оцей - матуся.

А малюк, звичайно, - я!

Ось і вся моя сім'я!

Як сонечко зігріває нас усіх своїми лагідними промінчиками, так і мама кожному у сім'ї дарує своє тепло, ніжність, ласку і турботу.

Мама - сонечко в сім'ї,

Ми - промінчики її.

Якщо сонечко в оселі -

То промінчики веселі.

Казка "Добре з мамою"

Одного дня на бабусиному по-двір'ї гордо походжала мама-квочка, а довкола весело метушилися маленькі курчатка. Ось мама-квочка заквактала, зібрала всіх своїх діток і по-вела до годівниці. Наївшись там смачного пшона, курчата задрімали. Аж раптом маленьке пустотливе курчатко, ско-риставшись тим, що маму зморив післяобідній сон, стрибнуло у густу високу траву, пролізло крізь бур'яни і опинилося на грядці. Знайшло там черв'ячка, поласувало ним. А що ж далі? Що робити? Куди йти? Раптом з густого бур'яну вийшов великий сірий кіт... Котик і не думав полювати на курча - він був ситий. Проте маленьке курчатко дуже злякалося і чимдуж побігло до мами-квочки, яка вже схвильовано шукала свого синочка

"Ось де ти, мандрівнику! Я так хвилювалася! Я ж скільки разів говорила: не можна відходити далеко від мами. Так багато небезпеки навколо! Котик

може вхопити тебе гострими кігтями або попадешся на сніданок хижому птаху", — квоктала квочка. Потім вона стала повчати всіх своїх курчат: "Поки ви ще маленькі, ніколи не відходьте далеко від мене. Я можу захистити вас від небезпеки, заховати від дощу, вітру, ворога. Зі мною вам завжди буде тепло і затишно".

А маленьке пустотливе курчатко розповіло братикам і сестричкам про свою пригоду і сказало: "Слухайтеся маму, вона навчає нас тільки добра. Я от не послухався і ледь не потрапив у котячі лапи". Всі курчатка-зрозуміли, що маму потрібно слухатися завжди. Бо вона найбільш за всіх любить своїх діток.

Бесіда за змістом казки. Ставимо дітям запитання на зразок: "Чого навчає діток мама?", "Чи є серед діточок нашої групи такі ж неслухняні, як маленьке курчатко?", "Які найкращі слова можна сказати про маму?", "За що ви любите маму?".

Фізкультхвилинка "Допоможемо мамі"

Діти разом збирають фрукти, розміщені по усій груповій кімнаті, сортуючи по різних кошиках за видом (кольором).

- А хто ще в сім'ї допомагає мамі? Правильно, тато. У нього, як і в матусі, добрі, працьовиті руки.

Татові руки до роботи охочі -

Можуть полагодити все, що захочеш.

Татові руки - щедрі, робочі,

Втоми не знають зранку до ночі.

Пропоную дітям допомогти Вуханчику шукати його маму, а для цього пограти у гру.

Дидактична гра "Чия мама?"

Діти добирають до зображень дорослих тварин картки із зображеннями їхніх дитинчат.

Ми (звергаючись до зайченяти)

Час мине, і в небі блисне золоте проміння.

Мама люба, мама мила стисне у обіймах.

Всюди скажуть вам так само і дорослі, й діти:

Якщо з нами наша мама - гарно в світі жити!

Чути стуку двері. З'являється Зайчиха. Вона дякує малятам за те, що гралися з її синочком, розважали і навчали його. Зайчиха питає у дітей, що їм сподобалося на занятті, а за те, що подбали про Вуханчика - дарує гостинці.

Додаток 3**Психологічний етюд «Сердитий дідусь»**

Зайшов дідусь до кімнати, а окулярів на столі немає. Дідусь шукає окуляри, не знаходить їх і починає сердитися.

Моделі бажаного і небажаного поведінки (вираз негативних емоцій , порівняння різних моделей поведінки).

«Мама засмучена»

Петя розкидав іграшки. Мама ввечері просить його зібрати іграшки , а Петя не хоче. Мама засмучена , вона дивиться на Петю і хитає головою. Петя не хоче дивитися на маму , відвертається і хмуриє брови. Хто ж буде збирати іграшки ?

«Лена допомогла собачці»

Песик Тузик біг по городу і поранив лапку. Він жалібно завив , ліг на траву і став лизати хвору лапку. Коля побачив Тузика , подивився на його лапку і побіг грати у футбол. Через час песика побачила Олена. Вона зауважила , що він лиже лапку , помазала її зеленкою і забинтувала . Тузик в подяку лизнув Олену в щічку.

«Костя посадив дерево»

Костя приїхав в село до дідуся . Дідусь встав рано вранці і пішов у город . Костя побіг слідом за дідусем і побачив , що дідусь копає ямки і збирається саджати дерева . Костя попросив дідуся дозволити йому посадити самому дерево . Дідусь дозволив посадити вишню. Костя дуже зрадів. Він викопав ямку , налив в неї води , поставив саджанець і закопав ямку. Ура , Костя посадив перше дерево у своєму житті!

«Подорож в країну ввічливості»

Програмовий зміст: закріпити уявлення дітей про основи культурної поведінки; вміння використовувати мовні форми ввічливості; виявляти та аналізувати моральні вчинки; пробуджувати бажання розуміти світ; виховувати почуття людської доброти, прагнення втілювати в собі позитивні риси характеру.

Словник: ввічливий, шляхетний, доброзичливий.

Методи та прийоми: бесіда, заохочення, показ, усна народна творчість, індивідуальна робота, ігровий метод.

Матеріал: ілюстрації із зображенням правил культурної поведінки, макети дерев, атрибути казкових персонажів, папір жовтого кольору круглої форми, фломастери.

Попередня робота: вивчення приспівів, обґрунтування сценок: укр. нар. Казка Пан Коцький, В.Сухомлинський «Подорожні».

Хід заняття.

- Любі мої діти, коли ви буди вдома, темна ніч огорнула нашу землю, на небі з'явився молодий місяць, ясні зорі осяяли своїми промінчиками все навкруги і наша кімната перетворилась в чарівну країну. Країну ввічливості, шляхетності. В цій країні проживати одна втіха! Всі жителі казково ввічливі.

– Ви хочете побувати в цій країні?

– Багато цікавих пригод чекає вас і ви, я думаю, зустрінетесь зі своїми улюбленими казковими героями. Я запрошую вас у цю чарівну країну!

– Звучить пісня : Ласкаво просимо,

Ласкаво просимо,

Моя країна щиро промовля.

Ласкаво просимо,

Ласкаво просимо

Братерством світиться земля.

- Які слова із цієї пісні вам найбільше запам'ятались?

- А коли їх промовляють?

- Як потрібно промовляти такі слова?

- Так, діти, тепле слово всім потрібне. Хай завжди живуть у ваших серцях ці лагідні слова.

- Діти, а як ви розумієте слова шляхетна людина?

- Молодці, приємно чути, що ви такі ввічливі.

П.К. - М'яу! (З'являється із-за ширми іграшковий персонаж Пан Коцький).

Вихов. - А ось і котик до нас завітав!

П.К. - Я - Пан Коцький. - Привіт! Про що ви тут розмовляєте?

Вихов. - Ми про ввічливість, культуру поведінки розмовляємо.

П.К. - О-о-о! А я ввічливий, я дуже культурний.

Вихов. - Так ти ж не вмієш вітатися.

П.К. - Я? Не вмію? Я ж сказав: „Привіт”. А ось один хлопчик вранці наздогнав іншого, вдарив по спині сумкою, піддів ногою, схопив за ніс і крикнув у вухо: „Здоров”.

Вихов. - Та після такого „Здоров” можна і захворіти.

П.К. - Ага, а я ж ввічливий, культурний.

Вихов. - Діти, а як ви гадаєте, ввічливий Пан Коцький?

- (Відповіді дітей)

Вихов. - Чому?

- (Відповіді дітей)

П.К. - Зрозумів, зрозумів. Зараз виправлюсь.

Вихов. - Ти, Котику, послухай, діти тобі допоможуть.

Діти. - Ти знову не дослухав, а це не ввічливо.

- Ти неправильно привітався.

П.К. - Зрозумів.

(Стукає. Добрий день! Вибачте будь ласка! Дозвольте зайти.)

Вихов. - Діти, дозволимо Котику зайти?

- (Відповіді дітей)

Вихов. Заходь, будь ласка, сідай, ось тепер ти був чемним.

- Діти, а які слова привітання ви знаєте? Як ви повинні вітатися?

- Чи можна при зустрічі говорити „Привіт”.

- (Відповіді дітей).

- Хто повинен першим вітатися при зустрічі з дорослим?

- (Відповіді дітей).

- Дійсно вітання бувають різні: чи то уклін, чи посмішка, чи лагідне слово. Спільне в них те, що привітання означає: ти мені приємна людина, я бажаю всього найкращого. Добра, чуйна людина всім приємна, бо випромінює радість, світло.

- А ось стежина чарівна, а по ній йдуть двоє подорожніх - дідусь і хлопчик. Подорожні хотіли пити. Нарешті прийшли до струмка: тихо дзюрчала вода. Подорожні напилися. Дідусь сказав:

Дідусь: - Спасибі тобі, струмочок.

Вихов. - Онук посміхнувся.

Дідусь: - Чому ти посміхаєшся?

Онук: - Навіщо ви подякували струмкові? Адже він не жива істота: не почує він ваших слів, не знатиме про вашу подяку.

Вихов. - Дідусь замислився. Струмочок все дзюрчав і дзюрчав. У лісі співали пташки. Помовчавши, дідусь сказав:

Дідусь: - Це так. Струмочок не почує. Як би води напився вовк, він міг би й не подякувати, а ми не вовки, а люди - не забувай цього, онучку. А знаєш для чого людина говорить спасибі? Знаєш кого це слово звеличує?

- Онук замислився. Він ще ніколи не думав над цим.

Дідусь: - „Людину, - ми говоримо спасибі для того, щоб не стати ні вовком, ні ослом.

Вихов. - Діти, поясніть значення останніх слів дідуса?

Вихов. - НЕ слід соромитися говорити слова вдячності.

(Звучить музика, сповнена тривоги)

П.К. - М'яу! Вибачте, будь-ласка! Ось тут пролітала Бабуся-Ягуся та й залишила якійсь конверт, попросила мене передати дітям.

- Візьміть, будь-ласка!

Вихов. - Дякуємо. Нам дуже цікаво, що в загадковому конверті?

(Вихователь відкриває)

- Це напевно якісь поради.

Ось послухайте, будь-ласка.

- Не вмивайтеся ніколи,

І не мийте навіть рук.

Не потрібне це заняття,

Не вартує стільки мук.

Без запрошення йди в гості.

Не вітайся там ні з ким.

І ні за що слів “Будь ласка!”

І “Пробачте” не кажіть.

Знов замурзаються руки,

Шия, вуха, все у вас

То навіщо сили тратить

І даремно гаять час.

- Діти, а чи подобаються вам поради Баби Яги? Чому ні?

- (Відповіді дітей)

- Котику, якщо знову побачиш Бабу Ягу, то передай, будь-ласка, цей конверт з першими порадами.

(Вихователь віддає конверт).

- Наші діти завжди ввічливі, привітні, радіють яскравому сонечку і тому ці поради зовсім нам непотрібні.

А щоб Бабуся-Ягуся відчула тепло доброти, яке йде від наших сердець, ми зараз перетворимось на маленькі сонечка.

(Тренінг “Сонечко”, Діти стають в коло)

- Заплющити очі, посміхніться, уявіть, що ви сонечка, ви маленькі сонечка!

Ви прокидаєтесь, вмиваєтесь, розчісуєте промінчики і летите на небо. Ви велика куля, у вас багато тепла, світла. Ви велике сонце, ви даруєте тепло всій землі: полям, лісам, річкам. Ви вдихнете тепле повітря і перетворитесь на маленькі сонячні промінчики і летите над землею, ви даруєте світло зеленому листочку, червоній квіточці, купаєтесь в блакитних хвилях річки, стрибаєте по вікнам будинків.

Сонячні промінчики посилають своє тепло і радість на землю.

- Ось, ви маленькі сонечка зіграли всіх своїм теплом, щирістю і добротою.

- Я хочу подарувати вам ось ці маленькі сонечка, але вони без посмішки і радості, ви повинні вкласти в них свою доброту, щирість, любов, свій настрій і подарувати їх своїм друзям, рідним.

(Діти лягають на килимок і розмальовують).

- Діти, візьміть свої маленькі сонечка, ставайте в коло.

Яке велике, яскраве утворилось сонце!

Його промінчики, ваші сонечка, сяють, вони усміхнені, щирі, добрі, лагідні, ніжні.

Даруючи свої сонечка кажіть: “Я тебе люблю” - ось дарую тобі сонечко, хай воно зігріє твоє серденько.

- До всіх сердець, як до дверей

Є ключики малі,

І кожен легко підбере,

Якщо йому не лінь.

Ти, друже, мушиш знати їх

Запам'ятать не важко

Маленькі ключики твої:

Всі- “Спасибі”, “Дякую”, “Будь-ласка”.

Шануй людей – і тебе шануватимуть

Мета: розкрити зміст поняття «вихованість»; вчити культури спілкування в різних життєвих ситуаціях; аналізувати свої вчинки, давати самооцінку; виховувати бажання розвивати свої достоїнства і позбутись недоліків.

Обладнання: плакат «Правила спілкування»; матеріал для дидактичної гри «Пізнайте самих себе»; прислів'я; плакат «Принципи взаємовідносин»; таблиця «Позитивні та негативні якості».

Хід заняття:

1. Організаційна частина

— Сьогодні ми поговоримо про те, як людина має себе поводити серед людей, чи важливим є для людини те, як думають про неї її ближні.

II. Основна частина

1. Розповідь вихователя

— Одна дівчинка, якій зробили зауваження, що вона дуже голосно сміється, ображено сказала: «Моя поведінка — це моя особиста справа». Ну, що ж, це правильно. Але тільки в одному випадку: коли людина, як Робінзон, живе на безлюдному острові. Ми ж з вами — не робінзони. Ми живемо серед людей,

тому наші слова, жести, вчинки не байдужі тим, хто нас оточує. Поведінка людини — це не тільки її особиста справа, тому що ми живемо серед людей.

Є в італійського письменника Джанні Родарі казка про мандрівника Джованніно, який під час мандрів потрапив у країну Солом'яних людей. Вони спалахували не тільки від вогню, а навіть від гарячого слова. Жителі країни Воскових людей були м'якими, піддатливими, з усім погоджувались. А скляні люди відрізнялися такою крихкістю, що могли загинути від будь-якого необережного слова.

Не потрібно мандрувати, щоб зустріти таких людей.

У кожного з нас є знайомі, які можуть спалахнути, запалитися від одного слова. Є товариші, які в усьому погоджуються з вами, або, навпаки, завжди готові сперечатися з людьми, які ображаються через дрібницю, є самовдоволеними і хвалькуватими. Серед ваших друзів, мабуть, є спокійні та врівноважені, нетерплячі і нестримані.

2. Читання й обговорення оповідання В. Сухомлинського «Здрастуйте»

Лісовою стежкою йдуть батько і маленький син. Тиша. Сонце світить. Стукає дятел. Дзюрчить струмок у лісовій глушині. Раптом син побачив, що назустріч їм іде бабуся з паличкою.

— Тату, куди іде бабуся? — запитав син.

— Побачити, зустріти чи провести, — відповів тато.

— Коли зустрінемося з нею, ми скажемо їй здрастуйте, — сказав батько.

— Навіщо їй казати це слово? — здивувався син. — Ми зовсім не знайомі.

— А ось зустрінемося, скажемо їй «здрастуйте», тоді побачиш, для чого.

Ось і бабуся.

— Здрастуйте, — сказав син.

— Здрастуйте,— сказав тато.

— Здрастуйте,— сказала бабуся й усміхнулася.

І син із здивуванням побачив: все кругом змінилось. Сонце засвітило яскравіше. По верхів'ях дерев побіг легенький вітерець, листочки заграли, затремтіли. В кущах заспівали пташки — до цього їх не було чути. На душі у хлопчика стало радісно.

— Чому це так? — запитав син.

— Тому, що ми сказали людині «здрастуй» — і вона усміхнулась.

— Що мав на увазі тато, говорячи: «Побачити, зустріти, провести»?

— Коли людина вітається — це вона робить приємно ближньому чи собі?

— Чи була у вас така ситуація: привітатись чи просто пройти мимо?

3. Бесіда

— Які з цих якостей вам подобаються? (Робота за таблицею.)

— Поміркуйте, чи може немовля мати ці якості?

— Отже, людина не народжується з готовим набором позитивних і негативних якостей. Звідки ж вона їх бере?

— Людина сама є творцем своє долі. Знання, які здобуває людина, без застосування є мертвими. Потрібні ще зусилля самої людини, постійна робота над собою. Це самоосвіта, розвиток своїх достоїнств і боротьба з недоліками. Кожна людина має керуватись принципом Біблії: «Поводься з іншими так, як ти хотів би, щоб поводитися з тобою».

4. Дидактична гра «Пізнайте самих себе»

Дітям роздаються картки зі словами достоїнств і недоліків вихованої людини. Діти підкреслюють слова, які є назвами достоїнств.

Жорстокість, балакучість, стриманість, чуйність, заздрість, сміливість, грубість, добродушність, улесливість, справедливість, безтактність, тактовність, щирість, зрозумілість, милосердя.

— Використовуючи перелік якостей людини, спробуйте скласти характеристику самих себе.

(Цей своєрідний тест дозволяє виявити в дітей пріоритети в системі життєвих цінностей.)

5. Робота над прислів'ями

- За добре слово не платять грошей, а скажеш — усім приємно.
- Шануй людей і тебе шануватимуть.
- Привітання — бажане, а відповідь до нього — обов'язкова.

6. Ознайомлення з принципами взаємовідносин

Принципи взаємовідносин

1. У ставленні до інших завжди будь:

- чемним;
- уважним;
- доброзичливим.

2. Ніколи не насміхайся над недоліками інших.

3. Намагайся виявити толерантність.

4. Вмій почути думку свого опонента.

III. Підсумок

Розв'язування моральних ситуацій.

Ситуація 1

На подвір'ї грався маленький хлопчик. Його мама сиділа на лавці і плела. Хлопчик побіг за м'ячем, впав і плаче. Все це відбулося у вас на очах.

- Що ви повинні робити?

Ситуація 2

Вулицею йде бабуся. Вона несе кошик з яблуками. Раптом кошик випав з рук, і яблука розсипалися. Назустріч йде дівчинка. Дівчинка ввічливо привіталася та й пішла далі.

- Що повинна була зробити дівчинка?

Ситуація 3

Мама дала Петрикові цукерки, щоб він пригостив своїх друзів. Коли хлопчик вийшов у двір, то побачив серед друзів свого кривдника — Сашка. Петрик задумався — пригощати йому Сашка чи ні?

Додаток І

«Морозний січневий день. Мої вихованці – восьмикласники насилу добралися до школи скрізь кучугури снігу. Зібралися в теплому шкільному коридорі, обтрушують сніг. Хтось згадав, що поряд з нашим будинком живе стара жінка. Як вона зараз? Адже сніг іде другий день. Ходімте до неї, хіба можна спокійно сидіти в теплому класі і забути про те, що сніг засипає маленьку хатку, в якій живе людина? Може, жінці нікому й води подати? Через снігові намети насилу дісталися до хати. Відчиняємо двері. Жінку лихоманить. Що робити? Дзвонимо в лікарню. Хвору треба доставити до лікарні. Колгосп дає машину, але вона з двору не може виїхати, а жінка стогне, у неї гарячка. В юних очах спалахують вогники – таких я в них ще не бачив. Це і мужність, і готовність допомогти. Робимо носилки, закутуємо хвору в шубу. Беремось у шістьох, несемо. Шестеро несуть, а дванадцять попереду прокладають дорогу. Через кожні двісті метрів міняємося. Намічаємо он до тієї кучугури несете ви, а далі – ми. Очі засипає сніг, надворі двадцятиградусний мороз, а ми, обливаючись потом, не відчуваємо ні холоду, ні втоми... До лікарні ми добралися тільки смерком і нарешті поклали хвору в ліжку. У цей день відбулося народження чоловіків. Чотирнадцятилітні підлітки піднялися на першу сходинку мужності»

Джерела з проблеми, запропоновані для вихователів

1. Герасименко Л. Виховуємо любов до матері// Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2011. - №1. – С.60-64
2. Карабаєва І. Виховання має бути народним// Дошкільне виховання. – 2011. - №8. – С.14-16.
3. Ладивір С. Перші уроки добра// Дошкільне виховання. – 2008. - №12. – С.5-7
4. Поніманська Т. Виховання людяності //Дошкільне виховання. – 2008. - №2. – С.6-9.
5. Щокіна М. Перспективи впровадження української етнопедагогіки в сучасний виховний процес// Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. - №4. – С.4-9.

Прислів'я, які використовували у ході занять з дітьми

«Допомагай старшим, бо доведеться бути таким», «Добрий приклад кращий за сто слів», «З яким хлібом ти до людей, з таким і вони до тебе!»

Ігри, використані у формульовальному експерименті

«Передай та назви»

Мета: закріплювати знання про знаряддя праці прадавніх українців, способи користування ними. Активізувати словник термінами: спис, мотика, плуг, голка. Гра навчає дітей виражати своє позитивне ставлення до інших людей, вчить робити і приймати знаки поваги.

«Фарби»

Мета: закріпити слова ввічливого ставлення до старших, та повторити знання кольорів.